הלכות הנהגת אדם בבוקר

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן א – הלכות השכמת הבוקר

א שנינו במסכת אבות יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים. ולמדו מכאן ארבעה דברים בעבודת הבורא, הוי עז כנמר, כי כאשר יעשה אדם מצוה לא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו. וקל כנשר, למהר לעצום עיניו מראות ברע, כי ראיית העינים היא תחלת העבירה. ורץ כצבי, שהרגלים ירוצו לדבר טוב. וגבור כארי, זו גבורת הלב לנצח היצר. ולכן יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר. ועל כל פנים לא יאחר זמן תפלה וקריאת שמע. [ועיקר הגבורה הוא בלב, להתגבר על יצרו לנצחו, כגבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ. וכך צריך כל אדם להתגבר על יצרו כארי לקום משינתו לעבודת בוראו]. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד עמוד נז. וילקוט יוסף שארית יוסף חלק א׳, עמוד א׳]. ואף על פי שהמקיים את מצוות ה׳ אין לו להתבייש מפני המלעיגים עליו, מכל מקום לא יתקוטט ויריב עמהם, גם כדי שלא יתרגל למדת העזות המגונה מאד. [ואם מטרתו להשפיע על עניני הקהלה בעניני התורה והמצוות, וניסה בדרכי שלום ולא הצליח, אזי מותר להעיז פניו ולריב עמם להפר עצתם]. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד ג׳. ילקו״י מהדורת תשס״ד, עמוד צו].

ב צריך האדם שיהיה אצלו בטבע והרגל תמידי לרוץ לדבר מצוה, ויש המאחרים בשינתם, ומתעכבים בביתם, ואחר כך רצים לבית הכנסת, ואין זו מדת הזריזות, דאף שרואים אותם רצים ומזדרזים, זה מפני שאיחרו להשכים קום, ולכן רצים להספיק להגיע לתפלה בבית הכנסת. ולעולם יהא אדם זריז לתפלה ולתורה, ואל ימשך אחר השינה והתענוגות, ואל יפתהו יצרו להתרשל בגלל עשרו ונכסיו, שהכל חולף ואבד, ואילו תורה ושכרה עומדים לעד. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר, עמ׳ סב. ושם בענין הזריזות לקיום המצוות].

ג צריך להקדים לקום בבוקר כדי שיספיק להכין את עצמו להתפלל בצבור ובנקיות, שלא יפסיד זמן תפלה. ונהגו בכמה קהלות ישראל, שהשמש הולך בבוקר ודופק בדלת או בחלון לעורר הישנים לתפלה ועבודת ה׳. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדור׳ תשס״ד עמ׳ סג].

ד אל יחשוב האדם על השינה שכל מה שתהיה בריבוי, יש בה תועלת לגוף, שהרי הסכימו הרופאים המובהקים שלא ישן אדם פחות משש שעות, ולא יותר משמונה שעות. ויותר מזה מזיק לבריאות. ואמרו בגמרא: שינה לצדיקים רע להם ורע לעולם. שהתורה שהן עוסקים בה מגינה על הדור, וכשהן מתבטלין פורענות באה לעולם. ועוד אמרו בגמרא תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודת הקרבנות. ועוד אמרו בירושלמי היגע בתלמודו בצינעא [בלילה], לא במהרה הוא שוכח. והרמב״ם כתב: אף שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה ואכילה ושיחה, אלא בתורה ודברי חכמה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ השכמת הבוקר עמוד סד. ושם מאמרי חז״ל בשבח לימוד התורה בלילה].

ה ראוי לו לאדם להמנע משינה ביום, משום ביטול תורה. אולם אם על ידי שישן מעט ביום יוכל ללמוד בלילה עד שעה מאוחרת יותר, או שיוכל ללמוד יותר בריכוז ובעיון, מותר לישון ביום. אך לא ירבה בשינה. [ואמנם על פי הקבלה יש להמנע מלישון ביום]. וכן בשבת מותר לישון ביום. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד עב].

ו יש אומרים שראוי לו לאדם לישון בחצי הראשון של הלילה, ויעסוק בתורה בחצי השני של הלילה, ויש בזה תועלת לאדם הן מצד בריאות גופו, והן מצד הרוחניות בתיקון הנפש, אולם בתלמוד שלנו ובדברי הרמב״ם מבואר, שהשינה בסוף הלילה, בזמן עמוה״ש, מועילה לבריאות הגוף, ולכן אם רצה ללמוד בתחלת הלילה, ולישון בחצי השני של הלילה, יכול לעשות כן. ואם אפשר טוב שילמד סמוך לשקיעת החמה עד אחר צאת הכוכבים, ובבוקר סמוך לעלות השחר עד אחר עלות השחר, כדי לחבר היום ללילה בלימוד התורה, ולקיים ״והגית בו יומם ולילה״. ומכל מקום רבים אינם נוהגים כן, ואינם מחברים יום ללילה כנז׳, שסמכו על הגמרא שלנו החולקת בזה על הירושלמי. ובלבד שיעסוק בתורה ביום ובלילה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד עה].

ז הלומד תורה בלילה עד שעה מאוחרת, ועל ידי כך קיים ספק אם יוכל לקום להתפלל קודם שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, יש לו להפסיק מלימודו, ויסדר זמן לימודו באופן שלא יאחר זמן קריאת שמע ותפלה. אבל אם רוצה להתאחר מלישון ולעסוק בלימוד התורה, ועקב כך יבטל רק תפלה בהנץ החמה, רשאי לנהוג כן, כל שהדבר גורם לו לחיזוק ההתמדה בלימוד התורה. ובלבד שלא יתאחר מזמן קריאת שמע ותפלה. ואם על ידי שילמד עד שעת לילה מאוחרת יצטרך לקום מאוחר, באופן שיבטל זמן קריאת שמע לפי זמן המגן אברהם, ויצטרך לסמוך על זמן קריאת שמע של הגר״א, המיקל בזה לצורך לימוד תורה יש לו על מה לסמוך. [ואין לחוש בזה לחילול ה׳]. ואמנם מי שאינו טרוד בלימוד התורה, מצוה מן המובחר להשתדל מאד להתפלל בהנץ החמה בכל יום, שיש לזה חשיבות גדולה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמ׳ עז].

ח כאשר יתעורר משנתו ימתין מעט, ויקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה, כי לכך נברא האדם. אך לא יעמוד בפתאומיות מיד אחר השינה, כי הדבר מזיק לבריאות. ואף אם הוא קם מיד לעבודת הבורא ולתפלה, או לשאר דבר מצוה, גם בזה ישהה מעט ואחר כך יקום. ואמנם הסכנה היא דוקא

בעומד על רגליו מיד, אבל בקם ממטתו להתלבש וכדו', ואינו עומד על רגליו אלא נשאר יושב על מטתו, אין בכך סכנה. ועל כל פנים אל ישכב על מטתו ויפנה לבו לבטלה, וכבר הזהיר שלמה המלך ע"ה: עד מתי עצל תשכב, מתי תקום משנתך. וגדולי המקובלים היו נזהרים מלדבר דברי חול קודם שיתחילו הזמירות. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד פז].

ט מיד כשיעור משנתו יעיד על עצמו אמונתו בבורא יתברך, ויאמר: "מודה אני לפניך וכו'". ויפסיק בין תיבת בחמלה, לרבה אמונתך. ואף שעדיין לא נטל ידיו ויש עליהם רוח רעה, אפילו הכי מותר לומר מודה אני. וגם אם יש לכלוך בחדר ואי אפשר לומר שם דברי תורה, אפילו הכי יאמר נוסח מודה אני. והאשה אומרת מודָה אני [הדל"ת בקמץ]. ויש המקפידים ליטול ידיהם מיד עם הקיצם משינתם, קודם שילבשו את מלבושיהם, ומעיקר הדין על פי הגמרא והפוסקים מותר ללבוש את המלבושים קודם הנטילה, ולילך להתפנות לצרכיו, ואחר כך יטול ידיו. והמחמיר כהזוה"ק ליטול ידיו עם הקיצו משינתו, תבוא עליו ברכה. [שו"ת יביע אומר ח"ה סי' א', ובתוספת בילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות השכמת הבוקר עמוד פח, ומהדורת תשמ"ה, עמוד ז', ושאר"י עמ' ב].

י עיקר היום הוא הראשית וההתחלה, ולכן ראוי שיקדיש ראשית היום בעמדו בבוקר לעבודת השי"ת. וגם מחשבתו הראשונה תהיה לחשוב בגדלות הבורא יתברך, ובחסדו שעשה לו במה שהחזיר לו נשמתו. וגם הליכה ראשונה שלו תהיה לעבודת השי"ת, והדיבור הראשון יהיה בדברי תורה ותפלה, ועשייה ראשונה תהיה לשם השי"ת, ואז הכל נגרר אחר ההתחלה. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד צב].

יא קטן היודע לדבר, טוב ונכון להרגילו לומר בקומו משנתו, "מודה אני לפניך וכו'". ולחנכו ליטול ידיו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד צג].

יב מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים טז, ח): "שויתי ה' לנגדי תמיד", זה כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים, ולכן על כל אחד לשים על לבו שהמלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלוא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה מעשיו, כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. וכאשר יחשוב כן בלבו מיד יגיע אליו היראה וההכנעה מפני ה' יתברך, ויתבייש ממנו תמיד, ותהיה התנהגותו שונה לטובה. [ואם לא תגיע אליו היראה מיד, יעמיק הרבה בענין זה, עד שיגיע אליו היראה. וגם ישוב בתשובה שלימה על כל עוונותיו, שהם המונעים ממנו מהגיע אליו היראה, כמו שנאמר "עונותיכם היו מבדילים וגו'"]. וגם כשהוא לבדו ידע לפני מי הוא עומד. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, הל' השכמת הבוקר, עמ' צד. שאר"י ח"א עמוד ג'].

יג הסגולות הנכונות לחיזוק האדם ביראת שמים, שיהיה מצוי הרבה בבית הכנסת ובבית המדרש. וכן לבקש שלום. ולהזהר לקיים מצות עשה של מפני שיבה תקום. וכן ליתן מעשר. ולעסוק בתורה בתמידות, מידי יום. ולהיות עניו ושפל. ולהחזיק בביתו ספרי פוסקים הלכה ומוסר. ולחשוב באכילה בשבת שהיא לכבוד שבת. ולמעט בדיבור ולהרבות בשתיקה. וגם יתפלל להשי"ת שיחזקהו ביראת ה' טהורה. [ילקוט יוסף שם עמוד צו].

יד כבר נתבאר [בסעיף א] שהמקיים את מצוות ה' אין לו להתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו, אך לא יתקוטט ויריב עמהם, גם כדי שלא יתרגל למדת העזות המגונה מאד. [ואם מטרתו להשפיע על ענייני הקהלה בעניני התורה והמצוות, וניסה בדרכי שלום ולא הצליח אזי מותר להעיז פניו ולריב עמם להפר עצתם]. [שארית יוסף חלק א' עמוד ג', ילקו"י מהדורת תשס"ד, עמוד צו].

טו הדר במקום של גוים, ואם ילך ברחוב לבית הכנסת כשהוא מעוטר בטלית ותפילין, הדבר יעורר את רוגזם של הגויים, ראוי לו להמנע מכך. [ילקו"י שם עמוד צט].

טז ומכל מקום על האדם להסתיר ולהצניע את מעשיו הטובים ככל שיוכל. ששכר העובד את ה' בסתר הוא על ידי הקדוש ברוך הוא עצמו, ושכר העושים בפרהסיא הוא על ידי המלאכים. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד צט].

יז העושה מצוה או דבר חסידות, ורוצה לשנות בדיבורו משום ענוה, או שלא יחשב כיוהרא, מותר לו לשנות, כדי לקיים והצנע לכת עם אלהיך. [ילקו"י שם עמוד קא. שאר"י ח"א עמ' ד'].

יח קודם תפלת שחרית צריך אדם לקבל עליו אהבת ה', ובזה מקיים "ובו תדבק", וכמו שאמרו חכמים ואתם הדבקים בה' וגו', וכי אפשר לו לאדם להידבק בשכינה, אלא הדבק במצוותיו. ולכן יקדיש את מחשבתו הראשונה להקב"ה, ואחר כך יהיו כל מעשיו לטובה. [ילקו"י שם עמוד קג].

יט נהגו לומר בכל בוקר קודם התפלה, "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך וכו'". ועל ידי זה תפלתו תהיה כלולה בכלל תפלות כל ישראל, ותעשה פרי למעלה, אף שלא כיוון כל כך. [ועל ידי שיאהב את חבירו ממילא לא יגנוב את ממונו, לא יונהו בממון או בדברים, ולא ישיג גבולו, ולא יגרום נזק לממונו, ויקפיד בדברים שבין אדם לחבירו]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, עמ' קד. ושם בהערה אריכות בענין מצוות שבין אדם לחבירו, ודברי מוסר לחיזוק המדות, וראה עוד בזה בסי' נג].

כ טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה. [ולכן מי שיש לו אונס שאינו יכול להאריך בתחנונים, וממעט בהם ואומרם בכוונה, נחשב לפני הקדוש ברוך הוא כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה]. ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואמנם כל מי שבידו האפשרות להרבות בתורה ובמצוות, לא שייך לומר בו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו'. ומה שמצינו תלמידי חכמים שישנים בלילה היטב, וכן מרבים באכילה ושתיה, עושים כן כדי שיהיה להם כח ללמוד תורה בעיון, ובהבנה ישרה. ואותם המנדדים שינה מעיניהם, ואחר כך לומדים שלא בעומק העיון, אין זו הדרך הנכונה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, עמ' קיא].

כא מנהג האר"י ז"ל היה שלא להתפלל בקול רם, אפילו הזמירות, להורות על הכנעה ואימה ויראה לפני ה'. אך ביום שבת היה מרים מעט את קולו בנעימה לכבוד שבת. ולכן יש נוהגים לומר את הזמירות וקריאת שמע וברכותיה בקול רם ובהתלהבות כדי לעורר הכוונה. והכל לפי מה שהוא אדם, באופן שמתעורר לכוין. וכן לענין להתנועע בתפלה, שיש אנשים שעל ידי שמתנענעים בתפלה מתעורר לכוין, והוא על שם הפסוק כל עצמותי תאמרנה ה', ויש שגם בלא שמתנועעים יכולים לכוין היטב, ואז עדיף יותר שלא להתנועע. [ילקו"י שם עמוד קיב].

כב טוב לומר בכל יום פרשת העקדה כדי להזכיר זכות אבות לפני הקב"ה, וגם להכניע את יצרו לעבודת ה', כמו שיצחק אבינו ע"ה מסר את נפשו. ונכון מאד להשתדל לקרוא את הפתיחה לפני התפלה, כי הפתיחה היא בעולם העשייה, ואם יקרא הפתיחה אחר התפלה נמצא מהפך סדר העולמות. ואולם במנחה אין מנהגינו לומר פרשת העקדה, זולת ביום הכפורים. ומצוה מן המובחר שיתעטף בציצית ויניח תפילין קודם קריאת פרשת העקדה. אבל אם לא הגיע זמן טלית ותפילין, יכול לקרוא פרשת העקדה וקריאת שמע דקרבנות גם בלא תפילין. [שארית יוסף ח"א עמ' ט'. ילקו"י על הל' השכמת הבוקר עמוד קיג].

כג מנהגינו לומר פרשת העקדה גם בשבת ויום טוב, ואין לשנות. [שארית יוסף חלק א' עמוד י', ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד סימן א' עמ' קטן].

כד אולם המתאחר מלבוא בשבת לביהכ"נ והוצרך לדלג חלק מתחלת התפלה כדי שיוכל להתפלל תפלה בצבור [תפלת הלחש או החזרה עם הצבור], יש אומרים שעדיף שידלג פרשת העקדה בשבת, ולא ידלג את המזמורים, ויש חולקים ואומרים שידלג המזמורים של שבת, ולא ידלג פרשת העקדה, כיון שהיא תדירה יותר. וכן עיקר לדינא. [שם עמוד קטז].

כה אחר אמירת פרשת העקדה אומרים פסוק "ושחט אותו על ירך המזבח וגו'", וכן מנהג הספרדים, והוא על פי המדרש, אמר הקב"ה מעיד אני עלי שמים וארץ בין עכו"ם בין ישראל בשעה שהן קוראין מקרא זה צפונה לפני ה', אני זוכר עקידת יצחק. [ואומרים פסוק ושחט אותו וגו' גם קודם איזהו מקומן]. [שארית יוסף חלק א' עמוד יג. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת שנת תשס"ד עמוד קטז].

כו טוב לומר בכל יום פרשת התמיד. [ואמנם אמירת פרשת הקרבנות אינה חיוב גמור כמו כל שאר התפלה, אלא מנהג הגון וטוב, שיתבעו על זה בשמים לפי מדרגת האדם]. ואחר פרשת התמיד טוב לומר פרק איזהו מקומן. [שם עמוד קיז].

כז אף בני ישיבות ותלמידי חכמים ישתדלו לומר בכל יום פרשת הקרבנות ואיזהו מקומן. [ויש מי שכתב ללמד זכות על אותם תלמידי חכמים שאינם אומרים פרשת הקרבנות וכו', מאחר ועסוקים בלימוד התורה. אולם בימינו אין ראוי לסמוך על סברא זו, וראוי לכל תלמיד חכם וכל שכן לכל בן ישיבה לקרוא בכל יום פרשת העקדה וכל סדר התפלה עם הקרבנות ואיזהו מקומן]. [שם עמוד קיז].

כח המנהג לומר הקרבנות ופרק איזהו מקומן גם בשבתות ובימים טובים. [שארית יוסף חלק א' עמוד י'. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קיט].

כט יש להשתדל לומר הקרבנות דוקא בבית הכנסת, דומיא דהקרבת קרבנות בבית המקדש. ואף שיש שלא נזהרים לקרוא פרשת הקרבנות בכל יום, מיהו בזמן מגפה וחולי רע בעולם ב"מ, טוב לקרות פרשיות הקרבנות דבר יום ביומו, שהוא מסוגל הרבה, ונכון לבו בטוח כי לא תאונה אליו רעה, שהוא משומר מכל דבר רע. [שם עמוד קכ].

ל יש נוהגים לומר פרשת עולה ופרשת חטאת. ואין מנהגינו לאומרם, שסומכים על אמירת פרק "איזהו מקומן" שיש בו סדר כל הקרבנות. ואין אומרים פרשת המנורה, שפרשה זו מצריכה עבודת המקדש, ובפרט דבתוך פרשת הקטורת אומרים פסוק והקטיר עליו וגו', ומזכירים הנרות. [שארית יוסף ח"א עמ' טו, ועמ' יז. ילקו"י הלכות השכמת הבוקר עמ' קכ].

לא יש לומר בבית האבל בסדר התפלה פרשת הקרבנות, ופטום הקטורת, ואיזהו מקומן, ופתח אליהו, וגם האבל עצמו יאמרם. וה"ה לענין שירת הים. אולם במקום שנהגו שלא לאומרה בבית האבל, לא יאמרוה. [ילקו"י שם עמ' קכה, וילקו"י על הל' אבלות, מהדו' תשס"ד, עמ' תמח].

לב מנהגינו לומר פרשת הקרבנות מיושב, והמתפלל בצבור ורוצה להחמיר לעמוד באמירת הקרבנות, בעת שהצבור יושב, והדבר ניכר שעומד מפני הקרבנות, יש לחוש בזה ליוהרא, ואין לעשות כן. והמנהג לומר יהי רצון אחר אמירת הקרבנות, ויש שנהגו לומר יה"ר כאילו נתחייבתי קרבן חטאת

וכו', ואין מנהגינו לומר זאת, דחטאת בעי ידיעה מתחלה, ואין מועיל תנאי אם לא ידע שחטא. [שארית יוסף ח"א עמוד יא, ועמוד טז, ילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד תמח. וע"ש אם הקורא פרשת הקרבנות, אם בכל זאת יתחייב בגלגול כדי להקריב].

לג יש אומרים שנשים צריכות לומר פרשת הקרבנות, אך כיום לא כל הנשים נוהגות בזה, אחר שבלאו הכי אמירת הקרבנות גם אצל האנשים אינה בתורת חיוב גמור, אלא מנהג. [שארית יוסף ח"א עמוד יא, וביתר אריכות בילקו"י הל' השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד עמוד קכו].

לד לכתחלה יש לומר את פרשת העקדה והתמיד וכו' קודם ברוך שאמר, שלא להפך סדר העולמות. וכשהצבור ממהרים בתפלתם, נכון שיקדים ויתפלל במיתון על הסדר, כדי שלא לבלוע תיבות ואותיות, וכן אמרו דרך רמז, צוהר תעשה לתיבה, שכל תיבה שבתפלה תהיה מאירה כצהרים, וכאילו מונה מרגליות. ורק אם איחר לבוא לביהכ"נ כשאין ברירה ידלג את הקרבנות, ויאמרם אחר התפלה, [ויש להעדיף לדלגם לצורך תפלה בצבור]. ומכל מקום אם אפשר ישתדל לומר לפחות חלק מהקרבנות. אך יזהר שלא לאמרם באמצע החזרה, כי צריך להקשיב לחזרה ולענות אמן אחר הברכות. [שארית יוסף ח"א עמוד יב. ילקו"י הל' השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קכט].

לה פרשיות הקרבנות לא יאמר אלא ביום, שאין הקרבנות קרבים אלא ביום. והיינו משהגיע עמוד השחר שהוא שבעים ושתים דקות זמניות קודם הנץ. [שארית יוסף חלק א' עמוד יד, ילקו"י על הל' השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קל].

לו פועלים משכימי קום יכולים לסמוך על האומרים שזמן עמוד השחר הוא כתשעים דקות קודם הנץ, כדי להתחיל פרשת הקרבנות. ואם עבר וקרא הקרבנות בלילה, לא יצא ידי חובת הקריאה. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קל].

לז מותר לומר בתפלת שחרית אביי הוה מסדר סדר המערכה, בלא הפסק בין תיבת אביי להוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי"ה. ומכל מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [שם עמ' קלב. וראה עוד בילקוט יוסף תפלה כרך ב', מהדורת תשס"ד, עמוד תקז].

לח טוב לומר פטום הקטורת בכל בוקר קודם הזמירות בכוונה גדולה, וכן בתפלת המנחה. ומנהגינו לומר קודם פטום הקטורת אתה הוא ה' אלהינו וכו', ומסיימים בג' פסוקים ה' צבאות וגו'. ומה שאנו מקדימים לומר אתה הוא ה' אלהינו וכו', הטעם לזה, שבהקטרת הקטורת לא היה אלא ה' לבדו, ולכן אומרים אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך וכו'. לפניך לבד הקטירו הקטורת. ועוד, כי קריאתינו בפרשת התמיד כוונתינו שתהיה קריאה זו במקום ההקרבה ממש, אבל בהקטרת הקטורת אין אנחנו מבקשים בפינו שתהיה קריאתנו במקום ההקטרה, שהרי אם חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה, ואנו חושבים כך רק בלב, וכוונת הלב אינה גלויה אלא להשי"ת לבדו, והוא יתברך לא יקפיד אם אחד דילג כלום. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, הל' השכמת הבוקר עמוד קלג].

לט טוב ונכון לומר את אחד עשר הסממנים מתוך ספר, שלא לדלג תיבות, אך אין זה לעיכובא. [שארית יוסף ח"א עמ' יב. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קלז].

מ יש נוהגים לכתוב פרשת פיטום הקטורת והברייתא שלה על קלף או גויל בכתב אשורי, כמו בספר תורה, וקוראים בה בכל יום, והיא סגולה לפרנסה. אולם לכתחלה אין לכתוב פרשת הקטורת על קלף בפני עצמו, ורק אם עברו וכתבו זאת על קלף, מותר לקרוא בזה. וכן מותר לכתוב פרשת הקטורת כל ג' תיבות בשורה אחת. [ילקו"י הל' השכמת הבוקר עמ' קלח. ושם בהערה דחה דברי כמה ממחברי הזמן שכתבו להקל לכתוב פרשת הקטורת על קלף].

מא נהגו לכתוב פסוק שויתי ה' וגו' על עמוד השליח הצבור, ואין בזה איסור. ומה שנהגו בכמה קהלות בימי החגים, לתלות על כתלי בית הכנסת פסוקים, כמו ביום הכפורים "כי קדוש היום לאלהינו" או "כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'", והוא מנהג קבוע מאבותיהם נוחי נפש, אף שיש להם על מה לסמוך, מכל מקום לכתחלה יש להורות שלא לעשות. ואם הדבר נעשה על ידי צילום אין בזה חשש. ואותם הכותבים על קופות של צדקה "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", וכיו"ב, אין למחות בידם. וכן מה שכותבים הפסוק או בשער בית הכנסת "זה השער לה' צדיקים יבואו בו". או "מה טובו אהליך", או "פתחו שערים", ופסוק "וירא ויאמר מה נורא", וגם "למנצח בנגינות מזמור שיר" בצורת המנורה, ומסביב לה פסוקי תורה ונביאים, וכן בשטרי הכתובה כותבים פסוקים לסימן טוב והצלחה, בכל אלה אין לבטל המנהג. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר תשס"ד עמ' קמב].

מב יש נוהגים לומר בכל יום [ביחיד] פרשת עשרת הדברות ופרשת המן, אך אין מנהגינו לאומרם. [ומכל מקום סגולה טובה לפרנסה לומר בכל פרשת המן]. ואמנם מה שנהגו לתת תבנית שני לוחות הברית מעל ארון הקודש, ובו ראשי עשרת הדברות, יש להם על מה שיסמוכו וקשה לבטל מנהגם של ישראל. ואמרו בגמרא, שבתחלה ביקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, אך בטלו זאת מפני טורח צבור. [שאר"י ח"ב עמ' יג, ילקו"י שם תשס"ד, עמ' קמג].

דיני תיקון חצות

מג ראוי ונכון לכל ירא שמים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש וגלות השכינה, כמו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות. וכמו שהקדוש ברוך הוא מקונן בעת ההיא ואומר אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו', כך ראוי לכל אשר נגע ה' בלבו לקונן בחצות הלילה על החורבן, ועל פיזור ישראל בין האומות, ועל גלות התורה והריגת הצדיקים. וכל מי שאפשר לו להשכים קום בחצות לילה טוב שיעשה כן ויאמר "תיקון חצות". וכל שכן אם נשאר ער עד חצות לילה, שיש להשתדל שלא ישן עד שיאמר תיקון חצות, להשתתף בצער השכינה הנמצאת בגלות. ואמנם כשהוא מתפלל ולומד תורה יהיה שמח. ובכל אופן אם מוריד דמעות בתפלתו, תפלתו מקובלת ביותר. [שארית יוסף חלק א' עמוד ה', ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קמז. ושם בהערה עמוד קנג, אם תיקון חצות חובה או רשות, ואם הרמב"ם ראה את הזוה"ק. ועוד שם בהערה עמוד קנח, אם יש לימוד זכות על אותם שאין אומרים תיקון חצות. ועוד שם בהערה עמ' קנט, שצריך להיות שמח בעת שלומד תורה. ועוד שם בהערה עמוד קנה, מי הוא הראוי ללמוד קבלה].

מד מנהגינו שבעת אמירת תיקון חצות יושבים על הארץ, ועל פי האר"י ז"ל ישב על הקרקע ליד הפתח סמוך למזוזה, וחולץ את מנעליו, ומניח אפר על ראשו במקום תפילין. ויש להקל לישב על גבי קרקע מרוצפת ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד, או בכרים וכסתות, או ספסל נמוך. וכל זה כשאומרים תיקון רחל, מה שאין כן בימים שאומרים בהם רק תיקון לאה, אין צריך לעשות את הנזכר. [ילקו"י השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד עמו' קסא].

מה בימי בין המצרים רבים נוהגים לומר תיקון חצות אחר חצות היום. ואומרים את סדר תיקון רחל, שתוכנו קינות וצער על חורבן ביהמ"ק. ויתן אל לבו הגלות, ובפרט גלות השכינה אשר היא שוכנת בעפר, וכמו שאמרה השכינה הקדושה למרן השו"ע: זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי, ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות וכו'. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיכם, בזכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. ע"כ. ואמנם המנהג לומר תיקון חצות אחר חצות היום רק בבין המצרים, אבל בשאר ימות השנה לא נהגו לומר תיקון חצות אלא אחר חצות לילה. [ילקו"י שם עמ' קסב].

מו אין לומר תיקון חצות קודם חצות לילה, ואף שיש מקילין בזה לומר התיקון שעתיים קודם חצות, מכל מקום אין להקל לומר פרקי תהלים קודם חצות לילה. [ובליל שישי נהגו להקל לקרוא כ"ו פסוקים בחק לישראל אף בלילה]. ואנשים שקוראים תהלים בלילה, ואם לא יקראו תהלים ברור שיתבטלו מלימודם, אין צריך למחות בידם. אך אחר חצות לילה מותר לקרוא תהלים ומקרא. וכן בליל שבת מותר לקרוא תהלים אף קודם חצות. ומי שאשתו כרעה ללדת קודם חצות לילה, ואינו יכול ללמוד גמרא או הלכה או משניות לרפואתה, יש להקל לו לקרוא תהלים קודם חצות. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד קסה].

מז זמן נקודת חצות לענין אמירת תיקון חצות וסליחות, מתחיל אך ורק בשעת חצות הלילה של המקום ההוא. ואף בחו"ל שנקודת חצות בארץ ישראל כבר הגיעה, ימתינו עד חצות שלהם. [שארית יוסף ח"א תשמ"ה, עמ' ז', ילקו"י הלכות השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד עמ' קסז].

מח זמן חצות לענין אמירת תיקון חצות, או סליחות, יש לחשב באופן כזה, שיחשוב תחלה השעות שבין הנץ לשקיעה, והחצי הוא זמן חצות היום, ויוסיף 12 שעות על חצות היום, ואז הוא חצות לילה בדיוק. [שארית יוסף שם, ילקו"י הל' השכמת הבוקר תשס"ד, עמו' קסח].

מט לכתחלה טוב לומר תיקון לאה קודם עמוד השחר, ומכל מקום מותר לומר תיקון לאה גם אחר עמוד השחר, שאינם אלא מזמורים. אבל תיקון רחל אין לומר אחר שעלה עמוד השחר. [שארית יוסף א עמוד ז'. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמ' קע].

נ צבור שחלקו רוצה לומר תיקון חצות, מותר להם לאומרו ברבים, ואין לחוש בזה משום יוהרא. וטוב שיאמרו יחד בתוך בית הכנסת, ולא בחדר צדדי, לפי שבית הכנסת מקודש יותר, וברוב עם הדרת מלך. [ילקו"י שם עמוד קע. שארית יוסף חלק א' עמ' ח'].

נא יש אומרים שאין לנשים לומר תיקון חצות, ושיש למונען מכך. ויש חולקים ואומרים שאין צריך למונען מכך, וכל אשה יראת ה' הרוצה לומר תיקון חצות, תבוא עליה ברכה, ואין למונעה מכך. וכן עיקר. [אך בלאו הכי במציאות רוב הנשים לא נהגו כיום בזה]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד קעג. ובשארית יוסף ח"א עמוד ח' כתבנו שאין מנהג הנשים לומר תיקון חצות. אך לאחר שנים יצא לאור הליכות עולם, ושם לא כתב כן, אלא שבלאו הכי המנהג המפורסם שאין הנשים אומרות תיקון חצות, אבל אם רוצות לומר תיקון חצות בודאי דרשאות לומר].

נב גם תלמיד חכם שהגיע להוראה, אומר תיקון חצות, ובפרט בימי בין המצרים, רק שלא יאריך על ידי אמירת קינות וכו', אלא מה שצריך ביותר, שהוא הנוסח המתוקן מרבינו האר"י ז"ל בלבד, בלא שום תוספת, ולאחר מכן יחזור ללמוד תורה. וכן ראוי לנהוג. ואמנם כל תלמיד חכם יש לו להרבות בלימוד הש"ס והפוסקים, ולא ירבה בקריאת תהלים. ולכן אם נהגו לערוך יום "תענית דיבור" בקריאת התהלים, אין לאברכים ובני ישיבות לבטל מסדר לימודם הרגיל בגמ' ופוסקים כדי לקרוא תהלים, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד הש"ס והפוסקים כל אחד כפי כוחו ועומק עיונו. [שם עמוד קעד. ושם בהערה עמוד קעה, שיש ביטול תורה באיכות, ועוד שם עמוד קעח, אם יש מקור לתענית דיבור, ועוד שם בחומר איסור שיחה בטלה באמצע הלימוד. וכן בגדר החיוב ללמוד תורה בכל עת פנוי].

נג עדיף יותר לומר תיקון חצות, אף שיתכן שעל ידי שיתעכב וישאר ער עד חצות לילה לא יוכל להשכים לתפלת ותיקין. וכל שכן שבחודש אלול יש להעדיף תיקון חצות על אמירת הסליחות, כאשר אין לו אפשרות לומר את שניהם. [ילקו״י השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד, עמוד קצא. ושם בהערה אריכות בענין אין מעבירין על המצוות, ובדין העוסק במצוה פטור מן המצוה].

נד אין אומרים ״תיקון חצות״ בבית החתן. וכן אבי הבן, או המוהל או הסנדק, נכון יותר שלא יאמרו תיקון חצות בליל המילה. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י השכמת הבוקר עמו׳ קצט].

נה תיקון חצות נחלק לב׳ חלקים, הראשון נקרא תיקון רחל, והשני נקרא תיקון לאה. תיקון רחל מדבר על עניני החורבן, ותיקון לאה הוא בעיקר פרקי שבח בקשה והודאה להשי״ת. ברוב לילות השנה אומרים תיקון רחל, ולאחר מכן אומרים תיקון לאה. אולם יש זמנים שבהם אומרים רק תיקון לאה, ואין אומרים תיקון רחל, שאין להזכיר בהם צער [ועוד טעמים על פי הסוד]. ואלו הם הימים שאין אומרים בהם תיקון רחל: ראש חודש [ובער״ח אחר המולד, אף שמתוודים באותו יום], ומראש השנה עד שמיני עצרת, ימי החנוכה, ימי הפורים, כל חודש ניסן, וכל ימי העומר. [אף שמתוודים בימי העומר]. ויש זמנים שאין אומרים בהם לא תיקון רחל ולא תיקון לאה, ואלו הם: ליל שבת, ליל יום טוב, פסח, שבועות, סוכות, שמחת תורה, חול המועד פסח, לילי ראש השנה, וליל יום הכפורים. אבל בחול המועד סוכות אומרים תיקון לאה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד קצט].

נו בליל תשעה באב אומרים בו רק תיקון רחל, ואין אומרים בו תיקון לאה, לפי שאסור לקרוא בתורה ביום זה. אבל תיקון רחל אומרים, מפני שעוסק בעניני החרבן. [ואמנם יש חיוב ללמוד תורה ביום תשעה באב, או בימי אבלות, ודלא כמי שאומר שאין חיוב ללמוד בימי האבל, או בתשעה באב, ורק אם ירצה ללמוד ילמד דברים הרעים, שמדברי הפוסקים משמע שגם בימים אלה יש חיוב ללמוד תורה]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, סימן א׳, מהדורת תשס״ד, עמוד רא].

נז בארץ ישראל אין נוהגים לומר תיקון רחל בשנת השמיטה. [אבל תיקון לאה אומרים גם בשמיטה]. אבל בחוץ לארץ אומרים תיקון רחל כבכל השנים. ובימי בין המיצרים נוהגים לומר ״תיקון חצות״ אחר חצות היום, ונוהגים כן גם בשנת השמיטה. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן ביהמ״ק]. [שם, עמוד רד. וילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד קט].

נח בכמה מקומות נוהגים לומר וידוי קודם אמירת תיקון חצות, וכן מנהגינו. אמנם אם אומרים את התיקון חצות סמוך לתפלת מנחה, אין ראוי לומר וידוי קודם התיקון, אחר שאומרים וידוי במנחה. וכן אם אומר את התיקון חצות סמוך לוידוי שאמר בקריאת שמע שעל המטה, לא יאמר עוד הפעם וידוי. וכן בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה שאומרים בהם סליחות, ואומרים וידוי בתוך הסליחות, לא יאמרו הוידוי קודם תיקון חצות. [כשאומרים התיקון חצות סמוך לסליחות]. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רו].

נט אין אומרים תיקון רחל בבית האבל, אלא תיקון לאה, [בלי מזמור יענך ה׳ ביום צרה]. ויש אומרים שהאבל אינו אומר לא תיקון לאה ולא תיקון רחל, תוך שבעת ימי אבלו. [שם].

סימן ב׳ – דין לבישת בגדים וכיסוי הראש

א יזהר להיות צנוע כשלובש או פושט את בגדיו, ולא יאמר הנני בחדרי חדרים ומי רואני, כי הקדוש ברוך הוא מלוא כל הארץ כבודו. וכל שדרכו להיות מכוסה ינהג בצניעות שלא יתגלה, מפני כבוד ה׳. וימהר לקום בזריזות וללבוש בגדיו. וקטן שהוא בר הבנה יש להרגילו עוד מקטנותו להתלבש בצניעות. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמ׳ רז. ושם בהערה גדר הצניעות באנשים].

ב אפילו במקום שאי אפשר שלא יתגלה מבשרו, כגון בבית המרחץ, או כשרוחץ בנהר או בים, ישתדל כפי יכולתו שלא ילך בגילוי הגוף שלא לצורך, ויזהר לפשוט וללבוש הבגדים, סמוך למקום שמתרחץ בו כמה שאפשר. [ילקו״י השכמת הבוקר תשס״ד, עמוד ריא].

ג יזהר בבגדיו שלא ילבשם באופן שיתגנה בעיני הבריות, שכל מי שאין דעת הבריות נוחה הימנו, אין דעת המקום נוחה הימנו, ואין תפלתו מקובלת לפני ה׳ ולכן יזהר כשלובש הבגד שלא יתהפך הצד הפנימי לחוץ ויראו התפירות. ויש לדקדק בזה אפילו בבגדים שתחת כל המלבושים, דמלבד הענין הנזכר, לבישת בגד הפוך גורם לשכחה. [ילקו״י, על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד ריא].

ד וכן יזהר שלא ינדוף ריח רע מבגדיו, וינהג בכל מעשיו כדרך כל הארץ, ובפרט לומדי תורה יזהרו בזה ביותר, שלא יאמרו עליהם אוי ללומדי תורה שהם מאוסים ומגונים. וכתב הרמב״ם, מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא, ולא ילבש לא מלבוש מלכים שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינונים נאים. [רמב״ם. ואיתא במס׳ דרך ארץ, שאין לצאת במנעלים שהותר הקשר לחוץ, שנראה כגסות רוח].

ה כשלובש בגדיו [או רוחץ גופו] נכון שיקדים תחלה את הראש, מפני שהראש מלך על כל האיברים, וכן יקדים את הימין, שכן מצינו בכמה מקומות בתורה שימין חשובה אבל בפשיטת הבגדים וכן בחליצת המנעלים, יתחיל לפשוט צד שמאל, ולחלוץ מנעל שמאל, שזה כבודה של הימין. [שארית יוסף ח״א עמ׳ יט, וילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד עמוד ריג. ושם בשאר״י אם גם הרחיצה יש להקפיד לרחוץ תחלה יד ימין].

ו כשנועל את מנעליו ינעל תחלה מנעל ימין, ולא יקשרנו, ואחר כך ינעל מנעל של שמאל ויקשרנו, ויחזור ויקשור של ימין. והטעם שמקדימים לקשור מנעל שמאל תחלה, מפני שלגבי קשירה מצינו שהתורה נתנה חשיבות לשמאל, שקושרין עליה את התפילין. ויש אומרים שהוא כדי להכניע את היצר שהוא בשמאל. ובמנעלים שאין בהם קשירה, ינעל תחלה מנעל ימין ואחר כך של שמאל. וכשחולץ מנעליו יחלוץ תחלה מנעל של שמאל ואחר כך של ימין. וגם בהתרת שרוכי הנעלים נכון להקדים להתיר את השרוכים של מנעל שמאל, ואחר כך של ימין. [שארית יוסף ח״א עמ׳ יח. ילקו״י השכמת הבוקר תשס״ד עמ׳ ריג].

ז איטר יד שמניח תפילין בימין של כל אדם, ינעל את מנעליו כמו כל אדם, תחלה מנעל של ימין, ואחר כך של שמאל. ולענין הקשירה, יש אומרים שיקשור תחלה מנעל שמאל ככל אדם. ויש אומרים שיקשור תחלה מנעל ימין, שהיא היד שמניח בה תפילין. והעיקר כדעת ראשונה. ואיטר יד ורגל, או איטר רגל, ינעל ויקשור של ימין תחלה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, סימן א׳ עמוד רטו].

ח מנעל הנקשר בצד ימין וגם בצד שמאל, יש להקדים תחלה קשירת צדו השמאלי, ואחר כך הימני. [הליכות שלמה תפלה, עמוד כא].

ט אשה, יש אומרים דכיון שאינה מניחה תפילין, ואף מוחין בידה שלא תניח תפילין גם אם רצונה בכך, נועלת וקושרת של ימין תחלה. וי״א שגם אשה צריכה לקשור מנעל שמאל תחלה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רטז].

י החולץ מנעליו כדי לנעול מנעלים אחרים לכבוד שבת, או כדי לנקותם לכבוד שבת, יחלוץ של ימין תחלה, כיון שעושה כן לשם מצוה. ואמנם כשחולץ מנעליו בערב יום הכפורים, או ערב תשעה באב, כדי לנעול מנעל של עינוי, יחלוץ של שמאל תחלה.[שם עמ׳ קיז].

יא יזהר מללבוש ב׳ מלבושים יחד בפעם אחת, כי הדבר קשה לשכחה. ויש אומרים שצריך ליזהר גם בפשיטת הבגדים, שלא לפשוט ב׳ בגדים ביחד. ויש אומרים שאין לחוש בזה אלא בלבישה בלבד. ואף שהעיקר להקל בפשיטת הבגדים, מכל מקום נכון ליזהר בזה, ובפרט שאם יפשוט ב׳ מלבושים יחד, יש לחוש שאחר כך ילבשם יחד. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, עמוד ריח. ושם כמה דברים הגורמים לשכחה].

יב נעלים שיש עליהם ערדליים שרגילים להניחם על המנעלים בימות החורף, מותר לנעול את מנעליו, ואין זה נחשב כלובש ב׳ בגדים יחד. [שם עמוד רכא].

יג לא יניח את בגדיו תחת מראשותיו בעת שישן, שיש אומרים שהדבר גורם לשכחה. ויש אומרים שכל זה הוא דוקא בבגדי עצמו, אבל בבגדי חבירו אין בזה קפידא. ויש חולקים, ולכן היכא דאפשר יקפיד בזה גם בבגדי חבירו. ואם הכר מפסיק בין ראשו לכליו שפיר דמי. ונכון ליזהר שלא להניח את נעליו תחת המטה, למראשותיו. [ילקוט יוסף על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת שנת תשס״ד, עמוד רכד].

יד אין לילך בקומה זקופה, שההולך בקומה זקופה, כביכול דוחק רגלי השכינה. ואפילו עומד במקומו ואינו הולך, אסור להיות בקומה זקופה. ודין זה נאמר לכל אדם, ולא רק לת״ח. וכן דין זה נאמר לא רק בבית המדרש, אלא בכל מקום, דהא מלא כל הארץ כבודו. ומכל מקום לא יכוף ראשו יותר מדאי, אלא במדה בינונית בכדי שיראה את הבא כנגד פניו בלי שיזקוף עיניו למעלה יותר מדאי. [שם עמוד רכו. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד כ. ושם אם יש להקפיד שלא לישן בין מזרח למערב].

טו אין ללכת ד׳ אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד׳ אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ויש שמחלקים בזה בין תלמיד חכם שהוא איסור מעיקר הדין, לבין שאר כל אדם שהוא ממדת חסידות. ואף על פי שהעיקר לדינא שהוא ממדת חסידות, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח״ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי פורק עול מלכות שמים מעליו. וכל שכן שהבא במחיצתו של רב גדול בישראל שעליו לכסות ראשו כהלכה. [ילקוט יוסף שארית יוסף ח״א עמוד כא. ילקו״י השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד רכט].

טז מדת חסידות להקפיד ללכת בכיפה גדולה המכסה את כל הראש, או רובו. ומכל מקום מותר מן הדין ללכת בכיפה קטנה שעל הראש, אף שאינה מכסה את רוב הראש, ובלבד שתהיה נראית היטב מכל צידי הראש הן מלפנים והן מאחור. אולם בשעת קריאת שמע ותפלה וברכת המזון, ראוי להקפיד [היכא דאפשר] לחבוש כובע, או לכל הפחות כיפה המכסה את רוב הראש. [שארית יוסף ח״א עמוד כג, ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רלו].

יז מותר לילך בבית המרחץ בגילוי ראש. וכן מותר מעיקר הדין לילך בחוף הים בגילוי ראש, לא רק כשהוא בתוך המים, אלא גם כשיוצא לחוף. [ומעיקר הדין אין צורך בכל פעם שיוצא מהמים לילך לחדר ההלבשה ולחבוש כיפה]. אך כאשר יושבים לאכול ולהינפש זמן מה בחוף הים, מן הראוי והנכון לחבוש כיפה, ולא לשהות כך זמן ממושך בלא כיסוי ראש. [ובפרט שצריך לברך קודם אכילתו, ואין לברך בגילוי ראש]. ומכל מקום אין לגעור במי שאינו עושה כן. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד כג, ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד רלז].

יח מעיקר הדין אין קפידא לישן בגילוי ראש, אך מכל מקום ממדת חסידות טוב להקפיד ״היכא דאפשר״ שיהיה ראשו מכוסה בלילה גם בעת שישן. [שאר״י ח״א עמ׳ כג. ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רלט].

יט יש לחנך את הילדים הקטנים [מזמן שמתחילים ללכת, ולכל הפחות מגיל שלש אחר התספורת] ולהרגילם שיהיה ראשם מכוסה בכיסוי ראש. [שאר״י ח״א עמ׳ כד, וילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ כד].

כ אם כיסוי הראש נפל, והולך להביאו ממרחק של יותר מד׳ אמות, יכסה ראשו בשרוולו או בדבר אחר. וכן יכול לכסות ראשו על ידי הנחת יד חברו על ראשו. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ רמא].

כא אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ומכל מקום אם נפלה הכיפה שעל ראשו באמצע התפלה ולא הרגיש בדבר עד לאחר שסיים תפלתו, בדיעבד תפלתו תפלה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל שנית. וכל שכן שאם עבר ובירך איזו ברכה בגילוי ראש, שבדיעבד יצא ואינו חוזר לברך. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ רמא].

כב מי שמוכרח לשהות בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, או בשעה שהוא מסתפר, מותר לו להרהר בדברי תורה. וכן הרוחץ בים והוא בגילוי ראש, או בבית מרחץ דיחיד [שאין בו בית הכסא], מותר לו להרהר בדברי תורה אף שהוא בגילוי ראש. ואין להחמיר שלא להרהר בדברי תורה בגילוי ראש, ולגרום לביטול תורה. [ילקו״י השכמת הבוקר, עמ׳ רמב. ושם בהערה בגוזז צפורניו שמותר לו לדבר ד״ת].

כג מי שהיה בגילוי ראש, ושמע ברכה מחבירו, או קדיש, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. ולכן הלובש תפילין של ראש ובראשו עדיין מגולה, ושמע קדיש, והגיעו לאמן יהא שמיה רבא, יענה עם הצבור. [שם עמוד רמד].

כד העובד במקום שלא מניחים לו ללבוש כיפה על ראש, וגם לא קסקט, וכדומה, ואין לו אפשרות אחרת להתפרנס, יש אומרים שלצורך פרנסה מותר לו לישב בגילוי ראש. ובכל אופן אם אין הכרח גמור לכך אל יתיירא מפני לעג השאננים. ויש אומרים שצריך שילבש פאה נכרית על ראשו כדי שראשו יהיה מכוסה. ויש אומרים שאין צריך לזה, ובפרט שבלאו הכי עדיין יש מראית העין. ונכון להתייעץ עם חכם שידון בכל מקרה לגופו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד רמה].

כה מותר להקדים שלום לחבירו, גם כשחבירו בראש מגולה, ואף על פי שאמרו חז״ל (שבת י:) ששמו של הקדוש ברוך הוא שלום, שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום, מכל מקום אינו כנותן מכשול לחבירו במה שיצטרך לענות לו שלום בגילוי הראש, שדוקא אזכרת ה׳ או אלהים אסור להזכיר בגילוי הראש, אבל ״שלום״ מותר מן הדין לומר בגילוי הראש. וכן מותר לומר ״שבת שלום״ למי שהוא בגילוי ראש. והיכא דאפשר נכון לומר בלשון אחר, כגון בוקר טוב, או מה שלומך, וכיו״ב. [ודע, דבזמן הזה יש להקדים שלום לכל אדם, אפילו לרשע. וזו כוונת המשנה הוי מקדים שלום ״לכל״ אדם. לכל לרבות רשע. דאף שאמרו אין שלום אמר ה׳ לרשעים, היינו לעתיד לבוא, אבל כיום מצוה להקדים להם שלום כדי לחבב עליהם את לומדי התורה ויראי ה׳]. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רמה].

כו היושב לפני הספר להסתפר וראשו מגולה, ונתנו לו שלום, מותר להחזיר שלום. והיכא דאפשר נכון לפוטרו בלשון אחר, כגון בוקר טוב, וכיו״ב. ומותר לו להרהר בדברי תורה בעת שמסתפר, אף שהוא בגילוי ראש, וגם צריך ליטול ידיו, ואין להחמיר בזה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רמח].

כז לא ילך יחף על קרקע שאינה מרוצפת, [ואמרו חז״ל (שבת קכט.): לעולם ימכור אדם קורות ביתו, ויקנה מנעלים לרגליו. ופירש רש״י, שאין לך ביזוי מן המהלך יחף בשוק]. וכל זה בחוץ לארץ, אבל בארץ ישראל מעיקר הדין אין איסור לילך יחף על עפר הארץ. [ורק משום כבוד הבריות אין לשנות ממנהג המקום]. ולא ישב על גבי קרקע שאינה מרוצפת. אבל מותר ללכת או לשבת על גבי קרקע מרוצפת. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד. [שם עמוד רמט. ושארית יוסף ח״א עמ׳ כד].

כח בעל תשובה הרוצה לסגף את עצמו ולילך יחף לצורך כפרה על עוונותיו, יש לייעץ לו שלא ינהג כן, והתיקון הטוב ביותר לכפרת עוונותיו הוא להרבות בלימוד התורה יותר ויותר. [שאר״י א׳ עמו׳ כד. ילקו״י תשס״ד, עמו׳ רנ. ושם בהערה עמו׳ רנא, דבזה״ז אין צריך להקפיד ללבוש הגרביים רק מתחת השמיכה].

סימן ג׳ – הנהגת בית הכסא

א דרך זריזות ונקיות להרגיל עצמו לפנות בוקר וערב, דהיינו קודם תפלת שחרית, וקודם מנחה וערבית, שהוא גם דרך נקיות. ואם אינו יכול לפנות ילך ד׳ אמות, וישב ויעמוד עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים. וגם בהיותו שוכב על מטתו בלילה, אם הרגיש שצריך לעשות צרכיו, יתאזר לקום ולא יתעצל ולא יתרשל מחמת הקור. [שארית יוסף ח״א עמ׳ כה. ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רנב. ושם בהערה עמ׳ רנג, הסובל מקלקול קיבה העצה היא שלא ילך הרבה לבית הכסא].

ב אמרו חז״ל (במסכת מכות טז:): כל המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו את נפשותיכם. ולכן אם נתעורר לו צורך לצאת לנקביו, בין לגדולים בין לקטנים, לא ישהה עצמו, אלא ילך ויצא לנקביו מיד. ובקטנים יש בזה עוד חשש משום עקרות. ולכן גם בהיותו שוכב על מטתו בלילה, אם הרגיש שצריך לעשות צרכיו, יתאזר לקום, ולא יתעצל מחמת החושך או הקור. [כנ״ל בסימן ב׳]. וצריך ליטול ידיו כדי לברך ״אשר יצר״. [ואם חושש שעל ידי שיטול ידיו לא יוכל לחזור לישן, ינקה ידיו במידי דמנקי ויברך אשר יצר, ויסמוך על הנטילה שיטול אחר כך בבוקר בברכה, עם הקיצו משינתו, שהרי מעיקר הדין מותר לומר דברים שבקדושה אחר ניקוי ידיו במידי דמנקי]. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רנד. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לד].

ג ואמנם המונע עצמו מלהפיח, אינו עובר באיסור בל תשקצו. ולכן מותר להעמיד עצמו מלהפיח במקום שיש שם אנשים, כשהדבר גורם לו בושה, או גורם צער לאחרים. וכן צריך להזהר כשמניח תפילין [וכשהם עליו] שלא יפיח בהם. ואם אינו יכול להעמיד עצמו ומוכרח להפיח, יזיז מעט את התפילין וינתקן ממקומן, ואחר כך יחזירן. [שם עמוד רנה].

ד אין ראוי להשהות צואת החוטם, מדכתיב נשמת רוח חיים באפיו. [שם עמוד רנו].

ה הנמצא באמצע שמיעת קריאת התורה, או באמצע שהוא קורא את המגילה, או קריאת ההלל, ונתעורר בו צורך לנקביו, יסיים הענין שעוסק בו ואחר כך יצא לנקביו. ואפילו אם אינו יכול להחזיק עצמו עד כדי שיעור הליכת פרסה [דהיינו שעה ושתים עשרה דקות], גם כן אינו צריך להפסיק, כל שאינו עובר בבל תשקצו, דהיינו שאינו נדחק להוצאת הנקבים. וכן אם נצרך לנקביו באמצע שהוא מוסר שיעור ברבים, או מלמד תורה לתלמידים, וחושש שמא יתבטלו מלימודם מחמת כן, אין צריך להחמיר לצאת מיד לצרכיו. אולם אם היה עוסק בתורה ונצרך לנקביו, אם יודע בעצמו שאינו יכול להחזיק עצמו עד שעה וחומש, נכון יותר שיפסיק ויצא לנקביו מיד. אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור הליכת פרסה, או אפילו אם היה מסופק אם יכול להחזיק עצמו עד שעה וחומש, רשאי להמתין עד שיסיים הענין, ואחר כך יצא לנקביו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד רנו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לה. ילקו״י על הלכות קריאת התורה במילואים].

ו לא ישב במהרה ובחוזק, ולא יאנוס לדחוק את עצמו יותר מדאי. ולא יפנה בעמידה, ולא ימהר לצאת מבית הכסא עד אשר ברור לו שאינו צריך עוד. [שאר״י ח״א עמ׳ לה. ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר עמוד רנח].

ז בזמן רבותינו חכמי התלמוד היו נוהגים לומר קודם שנכנס לבית הכסא ״התכבדו מכובדים וכו׳״. וכיום עדיף שלא לאומרו, אחר שמרן השלחן ערוך כתב שיש בזה משום יוהרא. [ולדעת האר״י ז״ל גם כיום אפשר לאומרו, שעל ידי אמירת התכבדו מכובדים אדם ניצול שלא להרהר בדברי תורה בבית הכסא.]. ועל כל פנים ביום הכפורים שאנו דומים למלאכים, רשאים לומר התכבדו מכובדים קודם הכניסה לבית הכסא. [שם עמוד רנח. ושאר״י א׳ עמ׳ כו].

ח היוצא לנקביו צריך לנהוג בצניעות בבית הכסא, ויצמצם בגילוי גופו רק מה שמוכרח לו לגלות שלא לטנף בגדיו. ואף על פי שאמרו בגמרא שלא יגלה מלאחריו יותר מטפח, ומלפניו טפחיים, בזמן הזה שבתי הכסאות שלנו יש בהם מחיצות ודלת סגורה, אין להקפיד בשיעור הנז׳. ומכל מקום יגלה רק מה שמוכרח. ויזהר לנהוג בצניעות גם בלילה, ויסגור הדלת אפילו בחושך, משום צניעות. וכל אדם צריך להזהר בזה, ולא רק תלמידי חכמים. ואף להטלת מי רגליו יהא צנוע. ואפילו אם מחמת שמחפש מקום צנוע צריך להשהות עצמו מעט, אין לחוש בזה משום איסור בל תשקצו, וגדול כבוד הבריות. אך אם יש שם ריח רע וקשה לו מאד לעשות שם צרכיו זולת אם יפתח הדלת, יש להקל בזה כשאין שם מי שרואהו. וגם קטן בר הבנה טוב להרגילו שיהיה צנוע בבית הכסא, ושלא ידבר שם. [שם עמוד רס. שארית יוסף חלק א׳ עמוד כז].

ט הנמצא בבית הכסא, אין לו לדבר עם חבירו הנמצא בחוץ, או להשיב לקריאה טלפונית, ושאר דיבורים. ומכל מקום השומע קול צלצול טלפון, ויש לו ספק אם הוא ענין של הפסד ממון, או חולי, וכיוצא בזה, נראה שהמיקל לענות לטלפון יש לו ע״מ שיסמוך, אך יקצר בדבריו עד כמה שאפשר. אבל בלא זה אין לדבר בבית הכסא כלל, אפילו אין שם אלא בני הבית בלבד. ואם צריך לדבר בענין השייך לבית הכסא, וכגון לבקש מים לניקוי, מותר לדבר עם חברו בבית הכסא לצורך זה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמ׳ רסג. ומה שמרן אאמו״ר ביביע אומר ח״א (או״ח סימן א׳) לא הביא דברי מרן בסי׳ פח סעיף ב׳, דדברים של חול מותר לאומרם בבית הכסא בלשון הקודש, הוא מפני שסמך על מה שהעתיק לשון הרמב״ם, שהוא כלשון הש״ע, והתם איירי מצד לשון הקודש בבית הכסא].

י נאמר בתורה: והיה מחניך קדוש. לפיכך אסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, וכל שכן שאסור לדבר ד״ת בבית הכסא, או לומר שם דברים שבקדושה, ואפילו בלשון לעז. [ובלאו הכי אף בדברים בטלים יש להמנע מלדבר בבית הכסא]. ולכן בהיותו בבית הכסא טוב שיהרהר בעסקיו ובחשבונותיו, שלא

יבא לידי הרהור בדברי תורה, וכן יכול לעיין שם בעיתון דתי, שאין בו דברי תורה כלל. [ואף על פי שהכתב בעתון הוא כתב אשורי, מעיקר הדין מותר להכניסו לביהכ״ס כדי למנוע ממנו הרהור בד״ת]. ובשבת שיש מצוה שלא להרהר בעסקיו, [אף דאינו איסור מצד הדין], יהרהר בדברים נפלאים שראה ושמע. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד רסה].

יא יש ליזהר שכאשר בונים בית חדש, ובונים בית כסא, יש לבנותו רחוק מהחדר שבו יושבים ועוסקים בתורה, שלא יגיע להם ריח רע וכו׳, וגם כדי שלא ישמע דברי תורה בעת שהותו בבית הכסא. וכל שכן כשבונים בית כנסת או בית מדרש שיש להרחיק את מבנה בית הכסא מבית הכנסת, כדי שהשוהים בבית הכסא לא ישמעו דברים שבקדושה ויבואו להרהר בהם בבית הכסא. ואמנם אם אירע דבר זה, מותר להכנס לבית הכסא לעשות צרכיו, דהוי בגדר אונס, אך יסיח דעתו מהדברים שבקדושה, כגון על ידי שיחשוב שם בחשבונות וכדומה. ויקפידו תמיד שלא יהיה ריח רע נודף לבית הכנסת, וכל שכן בשעה שמתפללין. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד, עמוד רסו].

יב אף על פי שאסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, מכל מקום מותר להרהר בדברי תורה בבית הכסא ובבית המרחץ כדי להנצל מאיסור הרהור אשה וכדומה. שהרהור בדברי תורה במקום מטונף הוא מדרבנן, וכדי להנצל מאיסור חמור יותר מותר לעבור על איסור קל יותר. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד רסט].

יג לכתחלה אין להכנס לבית הכסא כאשר יש בכיס בגדו ספר קודש קטן, ולכן קודם שיכנס לבית הכסא יניח את הספר מחוץ לבית הכסא ויכנס לשם. אולם אם הוא נמצא במקום של גוים ואי אפשר לו להניח את הספר מחוץ לבית הכסא, וכל כיוצא בזה, מותר לו להכנס לבית הכסא כשהספר מונח בכיס בגדו. ומכל מקום מותר להכנס לבית הכסא עם תמונה של רב, שאין בתמונות אלו שום קדושה, אף שאין לנהוג בהם מנהג בזיון. [ולדידן מותר לשבת על ספסל שיש בו ספרי קודש הנדפסים בדפוס שלנו, ואין צריך להעמידם. והאשכנזים מחמירים בזה]. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד רסט. ושם בהערה הזמנות שנדפסו בכתב אשורי אם מותר להשליכן לאשפה. ועוד שם עמוד רעז, אם מותר לישב על ספסל שיש עליו ספרי קודש. ועוד שם עמוד רפ, להניח ניירות בתוך ספרי קודש. ועוד שם, שמותר לכתוב ד״ת על ספר קודש פתוח, אך אסור להגן על עצמו מפני השמש בספר קודש. ושם עמוד רפא, שמותר להכנס לבית הכסא עם תמונת רב.].

יד ואמנם יש ליזהר מאד בקדושת הספרים, ומי שאינו נזהר בקדושתם, כגון שנותן גרף של רעי באותו חדר שהספרים שם, לצורך הילדים הקטנים, וריח רע מגיע בכל החדר שהספרים שם, עליו נאמר שגופו נעשה מחולל על הבריות, ועליו נאמר כי דבר ה׳ בזה. ונהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים לאור נר של שבת משום בזוי מצוה. ואפילו ברחוק קצת אסור משום בזוי מצוה, אחר שהאור הוא של מצוה. [ילקו״י שם עמוד רפא].

טו העוסק בתורה ונמצא באמצע בירור הלכה, אף על פי כן מותר לו להכנס לבית הכסא מתוך הלכה שאינה פסוקה. אך ישתדל להסיח דעתו מהספק שיש לו בהלכה, ויתן דעתו לדברים אחרים. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, סימן ג׳, עמוד רפב].

טז אין לקרוא ספרי דקדוק שנתחברו על ידי גדולי תורה, בלשון הקודש, בבית הכסא, אחר שהדרך בהם היא להגיע לידיעה מדוקדקת על ידי פסוקים, ויבוא להרהר במקרא. וכן אסור לכתוב בבית הכסא שירים בחרוזים בלשון תלמוד, שבודאי יבוא להרהר קצת בדברי התלמוד. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת שנת תשס״ד, סי׳ ג׳ הערה טז, עמוד רפב].

יז מעיקר הדין מותר להרהר בצרכי צדקה בבית הכסא [ובבית המרחץ], ולחשב שם חשבונות של מצוה, ולהרהר בצרכי שבת, צרכי הסוכה, ואף לתת צדקה בבית המרחץ. [שאר״י עמ׳ כט. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רפג].

יח יזהר לקנח עצמו היטב בנייר, ואחר כך ירחץ במים, שעיקר הרחיצה היא במים. ומי שהוא איסטניס ינקה עצמו היטב בנייר [טואלט] רטוב. ואם אין לו מים כלל, ינקה עצמו בנייר טואלט היטב היטב. ואף על פי שמרן כתב שאין לקנח בדבר שהאור שולט בו, כבר נהגו להקל כיום לקנח בנייר. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד ל׳, ובילקו״י ח״א מהדורת תשמ״ה, עמוד ק׳, ובשבת כרך ב׳ עמוד רעו, ובילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רפד].

יט טוב להקפיד בקטן שהגיע לחינוך שיהיה גופו נקי אחר עשיית צרכיו. ואמנם מותר לחנך את הקטנים לברך ולומר פסוקים ודברי תורה אף אם יודע שאינם מקנחים את עצמם יפה. ומותר גם לשבת לצידם ולקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך, ובלבד שלא יהיה שם ריח רע. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רפה].

כ לא יקנח ביד ימין. ואיטר יד מקנח בשמאל דידיה שהוא ימין דעלמא. ויש אומרים שכל זה במקנח ביד, אבל אם מקנח באמצעות נייר, אין להקפיד בזה. [ילקו״י שם עמוד רפו].

כא המטיל מי רגלים על גבי קרקע, לא יטיל בעמידה, מפני הניצוצות הניתזין על מנעליו, אם לא שיעמוד במקום גבוה או על גבי עפר תיחוח. ובבתי כסאות שלנו אין להקפיד בזה. [שהרי אין את החשש הנז׳]. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמ׳ רפו].

כב יזהר בעת שמטיל מים שלא לאחוז במילתו, אלא מן העטרה ולמטה, גם אם הוא מטיל מים במקום שיש לו פחד, כמו בראש הגג וכדומה. אך בנשוי ואשתו עמו [בזמן טהרתה] מעיקר הדין מותר, וממדת חסידות להחמיר. [ילקו״י השכמת הבוקר, תשס״ד עמוד רפז].

כג יש להחמיר לכתחלה שלא להכניס אוכלים ומשקים לבית הכסא אפילו הם צרורים וחתומים בקופסא סגורה, ולכן אין להצניע קופסאות מאכל סגורים בחדר השירותים. אבל בדיעבד יש להתירם אפילו אין בהם הפסד מרובה. ואם יש לו בכיס בגדו אוכלים, ורוצה להכנס לבית הכסא, אם אין לו מקום להניחם, מותר להכנס בהם לבית הכסא. ואוכלים שאינם מחופים שהוכנסו לבית הכסא, כגון פירות, נכון לרוחצם ג׳ פעמים, ואם אי אפשר מותרים בדיעבד. וממדת חסידות טוב שלא לאוכלם. [שארית יוסף ח״א עמוד ל׳. ע״פ המבואר בשו״ת לב חיים ח״א סי׳ סו, ויביע אומר ח״ג חאו״ח סי׳ א׳ אות ו׳, וח״ד או״ח סי׳ ה׳ אות ג׳].

כד לכל הדיעות מותר להכנס לבית הכסא כשיש תרופה בכיס בגדו. אולם תרופות שיש בהם מתיקות ומוצצין אותן, יש לנהוג כמבואר בסעיף הקודם. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ רצ].

כה יכול לסדר מטתו כפי שירצה, אך היכא דאפשר טוב שיסדר המטה באופן שראשה יהיה למזרח ומרגלותיה למערב. [ילקו״י שם עמוד רצא. ושארי״י ח״א עמוד כ׳].

סימן ד׳ – דיני נטילת ידים שחרית

א בכל יום אחר שיקום ממטתו צריך ליטול ידיו במים בכלי, ויברך קודם הניגוב: ״ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים״ [ראה להלן סעיף יט]. ואף על פי שמעיקר הדין אין צריך ליטול ידיו בכלי בנטילת ידים שחרית, מכל מקום כבר כתב מרן בשלחן ערוך, ש״טוב״ להקפיד בנטילת ידים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה. וממילא גם לענין כלי וכח גברא יש להקפיד בזה, כדי שיוכל לברך על הנטילה. וכן המנהג. אולם מי שנמצא במקום שאין שם כלי ליטול את ידיו, יטול מהברז ג׳ פעמים לסירוגין. אך לא יברך ״על נטילת ידים״. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רצג, שארית יוסף חלק א׳ עמוד מג, ושם הטעמים לנט״י, והנפ״מ, ואם מברך אשר יצר בבוקר כשלא הוצרך לנקביו, ועוד שם בהערה עמוד רצט, אם סמכינן על כללו של הרדב״ז בספק במצוה, והדין בשכח יעלה ויבוא בברהמ״ז ביו״ט, ולקבוע מזוזה בלא ברכה בבית שיש בו כדי לרבע ד׳ אמות על ד׳ אמות, ועוד שם (עמוד שב) בחשיבות סברת הרשב״א].

ב אם אין לו כלי ליטול ידיו שחרית, ותחב ידיו בשלג המונח על הארץ בג׳ מקומות מחולפין, יש אומרים שעלתה לו הנטילה אף משום רוח רעה. ויש חולקים ואומרים שאין נטילה זו מועילה להסיר הרוח רעה, ומועילה רק לתפלה. ולכן לדינא אם אין לו מים ליטול ידיו, ואינו יכול לרסק השלג לתוך כלי, יתחוב ידיו בשלג ולא יברך. [ילקו״י השכמת הבוקר, עמ׳ שט. ושם מתי מועיל להטביל ידיו בשלג במקום נטילת ידים שחרית].

ג מי שאין לו כלי, ויש לפניו נהר או ים, או מקוה, יטבול שם ידיו, וכאשר ימצא כלי עם מים, טוב שיחזור ויטול ידיו במשך היום. [ולענין הברכה, ראה בהערה]. ומעיקר הדין מותר ליטול ידיו שחרית במים חמים, ונכון שימתין מליטול ידיו בהם עד שיהיו פושרים, ולא יהיו בגדר חום שהיד סולדת בו. [ילקו״י על השכמת הבוקר, עמוד שיג. וע״ש בהערה לענין הברכה].

ד כשבא ליטול ידיו שחרית יש להקדים ליטול את ידו הימנית. ואם נוטל בכלי יטול הכלי ביד ימינו וימסרנו לשמאלו, כדי שממנה ישפוך על יד ימינו תחלה, ואחר כך יאחז הכלי בימינו וישפוך על שמאלו. וידקדק לערות מים על ידיו ג׳ פעמים לסירוגין, להעביר רוח רעה ששורה עליהן. ולא יטול על כל יד בפני עצמה ג׳ רצופים. ויש אומרים שצריך לשפוך ד׳ פעמים, ג׳ פעמים להעביר רוח רעה, ופעם רביעית להעביר את המים שנטמאו. אך אין מנהגינו כן, אלא נוטלים ג׳ פעמים בלבד. [ומכל מקום טוב ונכון שלא ישטוף פניו אחר נטילה של ג׳ פעמים, אלא ינגב ידיו תחלה, ואחר כך ישטוף פניו, או שיטול ד׳ פעמים, כדי שיוכל לשטוף פניו בלא לחוש למים שעל ידיו]. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, עמוד קיז. שארי״י ח״א עמוד נ׳].

ה איטר יד נוטל את ידיו כסדר כל אדם, ואין לשנות להקדים יד שמאל. [ילקו״י שם עמ׳ שיט].

ו צריך ליטול כל האצבעות וכף היד עד חיבור הפרק עם הזרוע. ואם אין לו מים כדי נטילת כל כף היד, יטול עד קשרי אצבעותיו. ואם יכול להשיג מים ממקום קרוב, יש אומרים שיטול בלי ברכה עד קשרי אצבעותיו כדי שלא ילך ד׳ אמות בלי נטילת ידים, ואחר שימצא מים יחזור ויטול עד הפרק, ואז יברך. ונראה, דאם יצטרך ללכת למקום רחוק להביא את המים, ויש הפסק גדול, מאחר שכבר יצא ידי חובה בנטילה הראשונה, ואין שום עיכוב בברכה מחמת נקיות, אין ראוי לדחות הברכה עד הנטילה השניה ולהכנס לכתחלה בספק עובר לעשייתן. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ שכא. ושארית יוסף ח״א עמוד נא].

ז בתשעה באב וביום הכפורים נוטלים ידים שחרית ג׳ פעמים, עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא יטול עד פרק הזרוע כמו בכל יום, כי מעיקר הדין אין צריך ליטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ומה שנוהגים בכל יום לרחוץ ידים עד פרק הזרוע, מנהג בעלמא הוא, ויום הכפורים שאסור ברחיצה יש להמנע מזה. וכן הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, מותר לרחוץ עד סוף קשרי אצבעותיו. וכל שכן כשהוא רוצה להתפלל, שיש בזה משום הכון לקראת

אלהיך ישראל. וחולה שהוצרך לאכול פת ביום הכפורים על פי הוראת חכם, נוטל ידיו כל פרק היד עד הזרוע. [ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה החדש על הלכות ימים הנוראים, עמוד שנח, ועמוד שי, וזה דלא כמ״ש בהלכה למעלה בהליכות עולם ח״ב (עמוד קסג), דבט׳ באב וביוהכ״פ חולה שאוכל נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו בלבד. והעיקר כמ״ש בילקו״י מועדים, ובחזו״ע הנז׳].

ח מי שיש לו מכה על ידו אחת, והיא מכוסה בתחבושת או בגבס, נוטל ידו הבריאה בלבד, ומברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמ׳ שכב. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד נא].

ט אם היה ניעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו בשחר ולהתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו, [ב״י ורעק״א ע״ד המג״א סי׳ ד׳ ס״ק יב. ודלא כהמשנ״ב]. ולפיכך יטול ידיו בלי ברכה. [וגם אם ילך להתפנות לצרכיו וילכלך ידיו, לדידן אין לו ליטול עם ברכה, ודלא כמ״ש בזה במשנה ברורה]. וגם כשנוטל ידיו מפני הספק, יטול ג׳ פעמים. וראוי ליטול ידיו מיד בעמוד השחר, שהוא שבעים ושתים דקות [בשעות זמניות] קודם נץ החמה, ולכל הפחות קודם התפלה. ואם נטל ידיו קודם עמוד השחר ועסק בתורה, אין צריך לחזור וליטול ידיו כשיגיע עמוד השחר. [ילקו״י על השכמת הבוקר, תשס״ד, עמוד שכד. ושם בלומדים בלילה וקצת ישנים, היאך ינהגו. וראה עוד בשאר״י חלק א׳ עמוד נא].

י ואמנם הניעור בלילה עד אחר חצות, וישן אחר כך שינת קבע על מטתו, כשקם משנתו צריך ליטול ידיו נטילת ידים שחרית, ומברך על נטילת ידים. וכן המנהג. ואם הלך לישון בתחלת הלילה, וקם משנתו קודם חצות הלילה, יטול ידיו בלא ברכה. ומכל מקום אם רצה לברך על נטילת ידים יש לו על מה שיסמוך. וכן מי שישן מבעוד יום ונמשך מעט עד תחילת הלילה, והקיץ, יטול ידיו בלי ברכה, דספק ברכות להקל, והמברך יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ שכו].

יא מי שדעתו ללכת לישון אחר חצות הלילה, אינו מברך ברכות השחר אחר חצות הלילה, אלא מברך בבוקר בקומו משנתו. [שם עמוד שכח, ושם במי שישן בתחלת הלילה וקם קודם חצות].

יב השכים קום קודם עמוד השחר ונטל ידיו כדין, יש להסתפק אם צריך לחזור וליטול ידיו פעם שנית כשיאיר היום להעביר רוח רעה השורה על הידים. ולכן יטלם ג׳ פעמים לסירוגין בלי ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ שכט. שארית יוסף ח״א עמוד מד, ועמ׳ נג].

יג הישן ביום יש להסתפק אם צריך לערות מים על ידיו ג׳ פעמים או לא. ולכן יטול ידיו בלי ברכה. וגם כשנוטל ידיו מפני הספק, יטול ג׳ פעמים לסירוגין. וכל זה דוקא אם ישן שיתין נשמי, אבל בפחות מזה אין רוח רעה שורה על ידיו אפילו בלילה. ויש אומרים שהוא שיעור ג׳ שעות, ויש אומרים שהוא שיעור ג׳ דקות, ויש אומרים שהוא שיעור חצי שעה. [ילקו״י על השכמת הבוקר, עמוד שלא. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ נג].

יד אין נוטלין נטילת ידים שחרית מגוי, או ממשרתת גויה, או ממי שלא נטל ידיו שחרית. והיינו דוקא לשפוך לו המים על ידיו, אבל להביא לו המים, מותר. וגם קטן שלא נטל ידיו שחרית, אין לגדול ליטול ממנו עד שיטול תחלה, שגם בקטן יש ליזהר בזה לכתחלה. וכל זה דוקא בנטילת ידים שחרית, אבל בשאר הנטילות, כמו בנטילת ידים לסעודה, מותר ליטול גם ממי שעדיין לא נטל ידיו, ובלבד שיזהר שלא יגע בידיו של מי שיוצק מים על ידיו. ואשתו שאינה טהורה מותר לה להכין לבעלה את המים אך אסור לה לפתוח הברז כשידיו תחת הברז, כדי לרוחצם, שהרי היא יוצקת עליו מים מכוחה. אבל אם היא פותחת את הברז של המים, ואחר כך הוא נותן את ידיו תחת הברז, לדידן יש להתיר. ולנוהגים כדעת רבינו יונה יש להקל על ידי שינוי, כגון שתפתח הברז ביד שמאל, קודם שיתן ידיו תחת הברז. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר תשס״ד עמוד שלא, סי׳ ד׳ הערה יג].

טו מי שנטל ידיו שחרית, וחזר ונגע בידיו של מי שלא נטל ידיו שחרית, חוזר ונוטל ידיו, אף אם נגע בידי חבירו כשידיו יבשות. [ילקו״י שם עמוד שלג. שארית יוסף ח״א עמוד נג].

טז חיוב נטילת ידים הוא גם על הנשים, שאין זו מצוה שהזמן גרמא. וגם נשים מברכות קודם הניגוב על נטילת ידים, ואם לא בירכו קודם הניגוב, יכולות לברך ברכה זו עם כל ברכות השחר, ויסמיכו זאת סמוך לנטילה ככל האפשר. [שם עמ׳ שלד. ושארית יוסף ח״א עמ׳ נד].

יז יש לחנך את בניו ובנותיו הקטנים ליטול ידיהם שחרית, ויחנכם גם לברך על הנטילה כדת. ואף על פי שמעיקר הדין אין חיוב ליטול את ידיהם של הקטנים בכלי מכל מקום נכון להרגילם ליטול ידיהם בכלי. וישפוך להם על כל יד ג׳ פעמים לסירוגין. ואם אין לו כלי יטול ידי הקטנים מהברז, ויחנך אותם לברך על נטילה זו. [שאף על פי שבגדולים אין להם לברך אם נוטלים בלי כלי, מכל מקום בקטנים כדי לחנכם מותר להם לברך גם בנטילה שאינה נעשית על ידי כלי]. וגם את הבנות יש לחנך ליטול את ידיהם שחרית. ומצוה ליטול אף את ידי הקטנים ביותר, אף על פי שלא הגיעו לחינוך, והיא סגולה טובה לקטנים כדי שיגדלו בטהרה, ויהיו גידולי קודש. [שם עמוד שלד. ושם בהערה עמוד שלז, בדין קטן שהגדיל בימי העומר אם ימשיך לספור ספירת העומר, ועוד שם, שיש לחנך הקטן גם למצוות דרבנן. ושם עמוד שלט, אם האב חייב לחנך גם את בתו].

יח אין ליטול ידיו שחרית על גבי קרקע במקום שהאנשים עוברים ושבים שם. [ולכן יש להזהיר את אותם הישנים בסוכה שעושים בחצר ביתם, שלא יטלו את ידיהם על הקרקע במקום שאנשים מהלכים על המים]. ואמנם אם עבר ונטל נטילת ידים שחרית על גבי קרקע עלתה לו הנטילה. ולא יטול ידיו על גבי כלים, מפני הרוח

רעה שבמים השורה על הכלים. ואם נטל את ידיו על הכלים, ישטפם היטב. [ולכן אותם הישנים בסוכה, ונוטלים ידיהם שחרית לתוך כלי, ולפעמים הכלי מתמלא במים, וכשלוקחים את הכלי נשפך ממנו מעט מים על הקרקע, צריך שישפוך על הקרקע ההיא מים טהורים כדי לבטל את מי הנטילת ידים שנשפכו שם, ואם המקום מרוצף די שינקה את הרצפה בסחבה]. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר, תשס"ד, עמוד שמ. ושארית יוסף ח"א עמוד נה].

יט ומכל מקום מותר ליטול ידים לנטילת ידים שחרית לתוך קערות מטבח נקובות שלנו [כיור]. אף שהמים יורדים על גבי קרקע, מאחר ואין הולכים ודורכים על מים אלה. ומכל מקום טוב ונכון לשטוף את הכיור לאחר הנטילה, בטרם ישתמשו בו לשטיפת פירות והדחת כלי סעודה. [שם עמוד שמ. שארית יוסף חלק א' עמוד נה].

כ הנוטל ידיו שחרית, צריך לברך על נטילת ידים קודם הניגוב, כדי שהברכה תהיה "עובר לעשייתן" וכדין נטילת ידים שלפני הסעודה. וגם רבינו האר"י ז"ל סובר כן, שראוי לברך קודם הניגוב, מפני שהרוח רעה נעקרת ומסתלקת לגמרי לאחר נטילת ג' פעמים, ואז אפשר לברך על נטילת ידים. [ושייך בזה לשון על "נטילת" אחר שלא גמר את מצות הנטילה עד אחר הניגוב]. אולם אם אינו יכול לברך על נטילת ידים שחרית בבית, מפני שאינו נקי, והברכה צריכה להיות במקום טהור, שנאמר "והיה מחניך קדוש", יברך לאחר הניגוב, ויסמוך בזה על מה שכתב מרן החיד"א בשם מהר"ם ניגרין, שאין הרוח רעה של שחרית סרה מעל ידיו עד לאחר הניגוב, וכן דעת אחרונים רבים. ומכל מקום יש להסמיך את הברכה לניגוב עד כמה שאפשר. ויש נוהגים לברך על נטילת ידים בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר, ויש להם על מה שיסמוכו. אך לכתחלה יש לנהוג כנז'. [וכשאין לו מגבת לנגב את ידיו, יכול לנגב הידים במכשיר לניגוב ידים הפועל על ידי הזרמת אויר חם על הידים]. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' שמא. שארית יוסף חלק א' עמוד נה. ילקוט יוסף מהדורת תשמ"ה].

כא אם נטל ידיו ונסתפק אם בירך על הנטילה או לא, לא יברך, דספק ברכות להקל. [ילקו"י השכמת הבוקר עמוד שמה].

כב אם שכח ליטול ידיו ועבר והתפלל שחרית, בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל. והרוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה, ויודע שיכול לכוין בתפלתו, רשאי לעשות כן, דכל כהאי גוונא שיש מחלוקת הפוסקים, גם בזמן הזה רשאים להתפלל בתורת תנאי דנדבה. אבל לא יחזור לברך ברכות השחר, ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד שמז].

כג אם בירך אשר קדשנו במצותיו וצונו ליטול ידים, אם הוא בתוך כדי דיבור יתקן מיד ויאמר על נטילת ידים, אבל אם לא תיקן בתוך כדי דיבור, יצא, ואינו חוזר לברך. אלא דלכתחלה אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות. [ילקו"י שם עמוד שמט].

כד הנצרך לנקביו והלך להתפנות קודם שנטל ידיו שחרית, ואחר כך נטל ידיו והתחיל לברך על דעת לסיים אשר קדשנו וכו' על נטילת ידים, וטעה והמשיך [אחר אלהינו מלך העולם] ברכת אשר יצר, יסיים הברכה, ואחר כך יברך על נטילת ידים. וכבר ביארנו דלכתחלה אין לברך על נטילת ידים בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר, אלא סמוך לניגוב. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר, סימן ד' הערה כג, עמ' שמט].

כה הישן בלילה על מטתו וניעור לשתות מים לצמאו, ישפשף ידיו וינקה אותם בשמיכה או בסדין, או בכל מידי דמנקי, ויברך על המים וישתה, אף שלא נטל ידיו תחלה. [ואין צריך לנקות ידיו במידי דמנקי ג' פעמים, אלא די בפעם אחת]. ואם שתה רביעית בבת אחת, יברך גם ברכה אחרונה. ובזמנינו שנוהגים לישן בכסות לילה, סתם ידים משומרות ונקיות הן, ואין צריך לנקותם כלל קודם שיברך על המים. אלא שראוי להזהר שלא יגע בידיו במים, משום רוח רעה שעל ידיו. ובימי הקיץ שהחום כבד ובית הצואר של החלוק פתוח, ולפעמים נוגע במקומות המכוסים שבגופו, וניעור משנתו לשתות מים לצמאו, ישפשף ידיו בשמיכה או בסדין כנ"ל, ויברך וישתה. ויש שיעצו להרהר הברכה בלבו, ואז יכול לשתות המים. אולם אין דרך זו מוציאתו מידי ספק בהלכה. וגם העצה אשר יעץ מהר"ש ויטאל, שיברך על המים קודם שיישן, וישתה פחות מרביעית, ויכוין בברכתו לפטור כל מה שישתה בלילה, אינה מחוורת לפי ההלכה, אלא ינהג כאמור. [ומי שעבר והרהר ברכת אשר יצר בלבו, בדיעבד אין לו לחזור ולברך ברכה זו בפיו. אבל מי שהרהר ברכה ראשונה בלבו, יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויחזור ויברך בשפתיו]. [ילקו"י שם עמוד שנ. ושם עמ' שנב המהרהר ברכה ראשונה בלבו יאמר ברוך שם. ושם עמ' שנג, עניית ברוך הוא וברוך שמו בברכה שיוצאים בה י"ח. ילקוט יוסף ח"א, מהדורת תשמ"ה, עמוד יג בהערה. ושאר"י ח"א עמוד מא].

כה הניעור בלילה לעשות צרכיו ודעתו לחזור לישון מיד, אם חושש שיקום אחר שיעבור שיעור מהלך פרסה, יטול ידיו כדי לברך אשר יצר. [אך לא יברך על נטילת ידים, שהרי דעתו לחזור ולישון, ורק בקומו בבוקר יברך על הנטילה]. ואם קשה לו ליטול ידיו במים, ינקה ידיו במידי דמנקי, כדי לברך אשר יצר. ויסמוך על מה שנוטל ידיו אחר כך בהקיצו משנתו בבוקר. [ובהקיצו משנתו בבוקר נוטל ידיו ומברך]. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד שנה].

כו הניעור בלילה וטורח עליו לקום ליטול ידיו, ובעודו שוכב רוצה להרהר בדברי תורה, או ללמוד בלי הזכרת שם ה', יש לו על מה שיסמוך לעשות כן. אך ישפשף ידיו בשמיכה לנקותם במידי דמנקי. וכל זה כשדעתו לחזור ולישון, ומהרהר בדברי תורה עד שתאחזנו שינה, שאז אינו אלא דרך עראי, אבל אין להתיר לכתחלה להשאר שוכב על מטתו בעינים פקוחות, זמן ממושך, ללא נטילה, ולהרהר בדברי תורה. ואמנם אם ישן בפיג'מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמדבר בדברי תורה. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד שנו. וילקו"י ח"א מהדורת תשמ"ה, עמוד ז'].

כז אף על פי שלכתחלה אין ללמוד תורה או לברך ברכה כל שהיא קודם נטילת ידים שחרית, כי בזוהר הקדוש החמיר בזה מאד, מכל מקום אם שמע קדיש או קדושה בפתע פתאום, ואין לו שהות ליטול ידיו, רשאי ומצוה עליו לענות הקדיש והקדושה, ויסמוך על דעת הרמב"ם והרא"ש והרשב"א והטור והשלחן ערוך, שסוברים כפשט דברי התלמוד (ברכות ס:) שכל ברכות השחר נתקנו לאומרם בשם ומלכות לפני נטילת ידים שחרית. ומכיון שהקדיש והקדושה הם מצוה עוברת, אין להחמיר בזה ולהמנע מלענות אותם עם הצבור, שהיא חומרא הבאה לידי קולא. וכל שכן שיענה אמן דקדיש ואמן דברכות. והמחמיר יוצא שכרו בהפסדו. ורק ינקה ידיו תחלה בכל מידי דמנקי. ואמנם אם ישן בפיג'מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמברך. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד שנח].

כח השומע קול רעמים בהיותו שוכב על מטתו, ואין לו שהות לקום וליטול ידיו כדי לברך בתוך כדי דיבור ברכת "שכוחו וגבורתו מלא עולם" כדת, או שיש לו טורח לקום ממטתו באישון לילה ואפילה, ישפשף ידיו בשמיכה או בסדין, ויברך מיד את הברכה הנ"ל בשם ומלכות בתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם. [ומה שכתב בכף החיים להרהר הברכה בלבו, אין ראוי לעשות כן ולהפסיד הברכה]. ואמנם אם ישן בפיג'מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמברך. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד שנט. וילקוט יוסף א' עמוד יד].

כט מי שאין לו מים ליטול ידיו ג' פעמים כדת, עם כל זה לא יבטל מלימודו, אלא יטול מעט, או ינקה ידיו במידי דמנקי ויברך ברכות השחר וברכה"ת וכו', וילמוד כדין התלמוד והפוסקים. וכ"ש במי שאין לו מים ליטול את ידיו בבוקר, ואינו יכול להתעכב עד שיביאו לו מים, ינקה ידיו במידי דמנקי, ולא ימנע עצמו מלהניח תפילין בגלל זה. ורשאי ללבוש בגדיו גם בלי נטילת ידים. ואמנם אם ישן בפיג'מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמדבר בדברי תורה. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד שס].

ל וכל שכן שמותר ללמוד עם קטנים שדרכם ליגע בנעליהם ובמקומות המכוסים, אלא שיחנכם ליטול ידיהם. וראה להלן סעיף סו. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד שסא].

לא הישן עם כפפות אף לדברי הזוהר הקדוש מותר לו מן הדין לברך וללמוד תורה קודם נטילת ידים שחרית. מפני שאין רוח רעה שורה על ידיו כל כך, וכן היה עושה מעשה הגאון רבי זלמן מוילנא. ובמקום שאין מים מצויים, נכון לעשות כן כדי שיהיה אפשר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בלי נטילת ידים. [אבל אם יש לו מים יטול ידיו, דהא איכא עוד טעמא לנטילת ידים שחרית, והוא משום שנעשה כבריה חדשה]. [שם עמוד שסא].

לב לכתחלה יש להזהר שלא יגע בידיו בשום מאכל קודם נטילת ידים שחרית. וגם יש להשגיח שהילדים הקטנים יטלו את ידיהם קודם שיגעו במאכלים או במשקים, שאף בילדים יש להזהר בזה לכתחלה. [וכבר נתבאר לעיל סעיף טז, שיש לחנך את הקטנים להרגילם לקיים מצוה זו]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמ' שסב. שארית יוסף חלק א' עמוד לח].

לג אין לגעת בספרי קודש קודם נטילת ידים שחרית. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד שסג].

לד מותר לקנות לחם ממאפיה של יהודים אפילו אם הפועלים אינם מוחזקים בכשרות שיטלו את ידיהם שחרית כדת. וכן מותר לקנות צרכי מאכל מבעל חנות חילוני, שמסתמא אינו נוטל ידיו, ואין לחוש בדיעבד למגעם באוכלים בלי נטילה. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד שסג. ושם עמוד שסה, אם יש לחוש לתולעים בקמח, כשקונים לחם ממאפייה של חילוניים. ושארית יוסף ח"א עמוד לט].

לה מאכלים שידוע בבירור שנגעו בהם קודם נטילת ידים שחרית, אם הם דברים יבשים, כגון פירות שאפשר לשוטפם במים, יש להדיחם במים ג' פעמים. ומאכלים רכים שאי אפשר לשוטפם, וכגון לחם, וכן משקים, מן הדין יש להתירם בדיעבד, וכל שכן אם נגעו בהם ילדים קטנים, שיש להקל בזה יותר. ומכל מקום המחמיר שלא לאוכלם תבוא עליו ברכה, כשאין בדבר הפסד מרובה. [ילקו"י השכמת הבוקר עמוד שסט. שארית יוסף ח"א עמוד לח].

לו ואמנם אוכלים ומשקים שהונחו תחת המטה וישנו עליה, רבו המתירים על האוסרים, וכל שכן אם היתה הקרקע שתחת המטה מרוצפת באבנים או בקורות ובעצים, שיש להתיר בדיעבד, ואפילו בהפסד מועט. ואפילו בקרקע עולם שאינה מרוצפת, אם יש הפסד מרובה בדבר יש להתיר בדיעבד. והישן בבגדיו והיו בכיסי הבגדים שלו דברי מאכל, אין לאוסרם בדיעבד. ומותר להניח לכתחלה אוכלים ומשקים בתא המטען של המטוס, [או בתא המטען של אוטובוסים], אף שישנים במושבי המטוס מעל המטען. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, עמוד שעג].

לז אף על פי שאין ראוי ליטול ידיו מן הגוי בנטילת ידים שחרית, [וכמו שנתבאר לעיל], מכל מקום בגוים אין קפידא אם נוגע באוכלים ומשקים בשחרית, אפילו בלי נטילת ידים, דאינו מעלה ומוריד להם נטילת ידים שחרית. ומותר לאכול ולשתות אוכלים ומשקים הללו בלי שום פקפוק. [שם עמ' שעט. שארית יוסף חלק א' עמוד מ'].

לח הישן ביום שינת קבע, לכתחלה לא יגע באוכלים ומשקים קודם שיטול ידיו, אבל אם עבר ונגע במאכלים ומשקים, יש להתירם, ואין צריך להחמיר בזה. [שם עמוד שפ. שארית יוסף חלק א' עמוד מ].

לט מותר להריח טבק קודם נטילת ידים שחרית, וכן מותר לעשן סיגריות קודם הנטילה. וכל שכן שמותר באלו קודם שנטל ידיו מבית הכסא, או מבית הקברות, ואין לחוש למי שמחמיר בזה. [ואף על פי שמותר לעשן בבית הקברות, וכן מעיקר הדין אין רוח רעה שורה על האוכלים הנמצאים בבית הקברות, מכל מקום כבר כתב הרמ״א שאין לאכול ולשתות בבית הקברות משום קלות ראש. ואותם הנוהגים לקחת אוכלים לבית הקברות, כמו פירות ושתיה, ומחלקים לאנשים לאכול בברכה, לעשות נחת רוח למתים, הנכון יותר שיעשו כן בפתח בית הקברות, ולא בתוך ארבע אמות לקבר]. [שם עמוד שפא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד מא, ושם דחינו מה שהעיר אחד ממחברי הזמן על ילקו״י, ולא צדק בהערתו, כיעו״ש. ושם בהערה, הישן שינת קבע ביום אם יכול ליגע באוכלים קודם נטילה. ועיין עוד בשארית יוסף ח״א עמוד מא].

מ הקם ממטתו בבוקר מותר לו מן הדין לגעת במלבושיו קודם נטילת ידים שחרית. ולכן מותר ללבוש בגדיו קודם שנוטל ידיו נטילת ידים של שחרית, ואין לחוש לרוח רעה שעל ידיו. ובפרט יש להקל בבגדים הצריכים לו ביותר. וכן מוכח בגמרא (ברכות ס:). וכן כתבו הפוסקים. וכל שכן אם הולך לישון אחר חצות לילה, שאז אין רוח רעה שורה על ידיו כל כך, ויש להקל בזה בפשיטות ללבוש בגדיו קודם הנטילה. ויכול גם לילך לשירותים להתפנות קודם הנטילה, [גם בישן קודם חצות] וללבוש בגדיו, ואחר כך ליטול ידיו ולברך. ויש המתחסדים עם קונם והולכים על פי תורת הקבלה, ונוהגים להחמיר על עצמם, ומניחים בלילה ליד מטתם כלי עם מים, וקערה, ונוטלים ידיהם תחלה, ואחר כך נוגעים במלבושיהם ולובשים אותן, ותבא עליהם ברכה. [אך ראוי שלא להניח הכלי עם המים תחת המטה שישנים עליה]. ואם מרגיש שצריך מאד לנקביו, אין לו להחמיר על עצמו ולשהות עד שיטול ידיו, אלא יפנה קודם שיטול ידיו, כדי שלא יעבור על איסור בל תשקצו. אך יזהר שלא יגע באבריו [מה שאינו הכרחי] עד שיטול ידיו. ואם אינו צריך כל כך לנקביו, [ואינו בגדר של בל תשקצו], אם ירצה להחמיר על עצמו וליטול ידיו קודם שהולך לשירותים, תבא עליו ברכה, ורשאי להחמיר בזה. אבל מעיקר הדין מותר לו לילך לבית הכסא לעשיית צרכיו, ורק אחר כך ליטול ידיו שחרית. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד שפד. ושם עמ׳ שפח, להניח הכלי עם המים תחת המטה].

מא מותר ללמוד ולברך כנגד מי נטילת ידים שחרית, אפילו הם לפניו והם מגולים. ואמנם מדת חסידות היא להחמיר בזה ולכסותם. אולם אין בזה שום איסור מן הדין. ואם שפך עליהם רביעית מים, אף מדת חסידות אין בזה, שהרי אפילו כנגד מי רגלים שהאיסור ללמוד ולברך כנגדם הוא מדין התלמוד (ברכות כה. וטור ושלחן ערוך סימן עז), בכל זאת אם שפך לתוכן רביעית מים מותר ללמוד ולברך כנגדם. כל שכן בדין מים של נטילת ידים שחרית, שאין לאיסור זה שום מקור בתלמוד ובפוסקים, ואינו אלא ממדת חסידות, בודאי שעל ידי ביטול של רביעית מים מותר לקרות ולהתפלל כנגדם, ואין בזה שום מדת חסידות כלל. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ שפט. ושם בהערה לברך ברהמ״ז כנגד המים אחרונים].

מב אלו דברים שצריכים נטילת ידים במים, הקם ממטתו, היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו, והחולץ מנעליו, והנוגע ברגליו, והחופף ראשו, וההולך בין המתים, ומי שנגע במת, ומי שמפלא כליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והנוגע בגופו במקומות המכוסים. [ובכל אלה אין צריך נטילה בכלי]. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת״ח הוא תלמודו משתכח, ואם אינו תלמיד חכם יוצא מדעתו. [ילקו״י על השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמ׳ שצ. שארית יוסף חלק א׳ עמוד נו].

מג הנוטל צפרניו אפילו לא נטל את כולם צריך נטילת ידים. ואפילו אינו נוטל צפרניו בידו אלא על-ידי אחרים, גם כן צריך ליטול ידיו. וגם אם נוטל צפרני רגליו, צריך ליטול ידיו. [אמנם הנוטל צפרני אחרים אין צריך נטילה]. ואין חילוק בין אם נוטל צפרניו בכלי או שנוטלן ביד, שבכל אופן צריך ליטול ידיו. וגם אם נטל רק חצי ציפורן צריך ליטול ידיו. והנוטל ציפורן אחת בשיניו, אין צריך נטילה. [שם עמוד שצד. ושם באורך בעמוד שצו, ג׳ דברים נאמרו בצפרנים וכו׳].

מד וכן אם מסתפר ומשאיר שערות על ראשו ומגלח מקצתן באופן המותר, צריך נטילה.

מה השומע ברכה או קדיש בעת שנוטל צפרניו, עונה אמן אחר הברכה או הקדיש, ואין להחמיר בזה, כיון שהרוח רעה השורה על הידים בעת שנוטל צפרניו היא קלושה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר סימן ד׳ הערה מה, עמוד שצח].

מו הנוגע במקומות המכוסים שבגופו, אפילו נגע רק בראשי אצבעותיו, גם כן צריך נטילה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד שצט].

מז הנוגע במנעלים או בסנדלים צריך ליטול ידיו. וכן הנוגע בנעלים של אחרים, צריך ליטול ידיו. אבל הנוגע בגרביים נקיות אינו צריך נטילה. שרק בנעלים שדורך בהם על גבי קרקע, שבדרך כלל יש טינוף וזיהום על פני הארץ, [ובחוץ לארץ גם שורה רוח רעה על הקרקע, שנאמר ארורה האדמה בעבורך], לכן צריך נטילה כשנוגע בהם. אבל בגרבים אין דרך ללכת בהם אלא על רצפה נקיה, שאין שם רוח רעה, לפיכך הגורב גרבים או פושטן, כל שאין בהן זיעה וזוהמא אינו צריך נטילה. וכן הנוגע בשרוכי הנעלים אין צריך נטילת ידים. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמ׳ שצט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לח].

מח מי שחלץ מנעליו בלי שנגע בהם, אין צריך ליטול ידיו. [שאר״י ח״א עמ׳ נט]. וכן המודד מנעלים חדשים ונוגע בהם, וכשהסיר את המנעלים שעל רגליו לא נגע במנעליו הישנים, אינו צריך ליטול ידיו. ודיינים הנוגעים במנעל של חליצה לצורך קיום מצות חליצה, אינם צריכים ליטול את ידיהם, כל שלא נגעו ברגל של היבם. [שהנוגע במנעלים חדשות שעדיין לא הלכו בהם על הארץ, אינו צריך נטילת ידים]. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד תא. ושם עמו׳ תב, נוגע במנעל של חליצה. וראה עוד בענין הדיינים בשארית יוסף ח״א עמוד נט].

מט הנוגע בנעלי בית, צריך ליטול ידיו כמו בנוגע במנעלים. ויש אומרים שאם אינם מקיפות את העקב אלא פתוחות מאחריהן, אין צריך ליטול ידיו כשחולצן ונוגע בהם, כי באופן כזה לא נחשב חליצה. אך לדינא יש ליטול ידיו גם בנוגע בנעלי בית. [שם עמ׳ תג].

נ הנוגע במגפיים, אף שהן גבוהות ומגיעות עד הברכים, ועשויות מגומי, צריך נטילת ידים כדין הנוגע במנעלים. [ילקו״י שם עמוד תד].

נא החופף שערות ראשו שצריך נטילת ידים, הוא דוקא אם חיכך תוך השערות שבראשו, אבל אם נגע בשערות ולא חיכך, אין צריך נטילת ידים, דאין בנגיעה בשער זוהמא כמו בגופו. [שם עמוד תד. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סא].

נב המחכך בשער זקנו, יש אומרים שצריך ליטול ידיו, ובפרט כשהוא סמוך לבשר שיש בו מלמולי זיעה. אבל אם נגע בזקנו בעלמא, אין צריך נטילה. ויש אומרים דאף אם מחכך בשער זקנו אינו צריך נטילה, וכן נוהגים העולם. [שם עמ׳ תה. שאר״י ח״א עמוד סא].

נג יש ליטול הידים אחר התספורת, אף אם הסתפר על ידי אחרים. [ילקו״י שם עמוד תו].

נד המספר שערות הראש של אחרים, צריך ליטול את ידיו אחר התספורת. ומכל מקום הגוזז מעט משערות הילד בעת התגלחת הראשונה [חאלקה] אינו צריך ליטול ידיו. [ומה שנהגו לגלח שערות הקטן אצל קבר רבי שמעון הצדיק, מקורו בתשובת הרדב״ז ובשו״ת משפטי צדק למהר״ש גרמיזאן. ומכל מקום אם קשה לילד להשאר עם שער ראשו מבלי לגלחו, מותר לגלחו גם קודם גיל שלש]. והמגלח זקנו במכונה חשמלית, אין צריך ליטול ידיו. [ומכל מקום ראוי ונכון מאד שלא לגלח את הזקן גם במכונה חשמלית, אלא אם כן מעביר ידו מלמטה למעלה ומרגיש בשרשי השערות, אבל הא לאו הכי ראוי להחמיר בזה מאד, כי יש בדבר ספק דאורייתא]. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמוד תו. ושם בעמוד תח, שאין לגזור גזירות מדעתינו].

נה היוצא מבית הקברות, וכן החוזר מהלוייה, צריך ליטול ידיו. ומעיקר הדין אם עמד מחוץ לארבע אמות של מטת המת, ולא נכנס לבית הקברות, אין צריך ליטול ידיו, אך יש נוהגים להחמיר בכל אופן. ויש נוהגים ליטול ידיהם קודם כניסתם לבית הקברות, ומדינא אין צריך ליטול ידיו. וכאן המקום להבהיר, שאין להרבות לבקר בבית קברות, וכל שכן נשים, מחשש שהחיצוניים ידבקו באדם המבקר שם. וכתב הגאון מוילנא: ״ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה״. [ילקו״י על השכמת הבוקר, עמוד תיא, ושארית יוסף ח״א עמוד סב].

נו הנכנס לקברות צדיקים [שלא בתוך בית הקברות] כמו קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון, וקבר יונתן בן עוזיאל בעמוקה, וקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה, וקבר שמעון הצדיק, וכדומה, אין צריך ליטול ידיו בצאתו משם. [אולם אין להתפלל שחרית מנחה וערבית בבית קברות, וגם לא בקברות צדיקים, כגון מרן הבית יוסף וקבר האר״י ז״ל, וכדומה. ומה שאנו מתפללין בקבר הרשב״י ובמערת המכפלה הוא מפני שהקבר עצמו עמוק הרבה, ואינו בסמוך למצבה הנראית]. וראוי לפרסם כי לימוד תורה עדיף על נסיעה לקברות צדיקים, שאין לך דבר גדול יותר מהתורה. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמוד תיב].

נז אף הנכנס לבית קברות של גויים, כשיוצא צריך ליטול ידיו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תיז].

נח יש אומרים שהיוצא מביקור בבתי חולים, צריך נטילת ידים, אחר שיש שם איברים של מתים, אך לא נהגו להקפיד בזה, שיש לומר דלא חייבו ליטול ידים אלא כשמתעסק עם המת ובא לצורכו, וידוע ודאי שיש שם מת, שאז הוי דומיא דבית קברות, אבל באופן הנז׳ שאין ידוע בודאי שיש שם מת, וגם לא בא לצורך כך, לא חייבוהו נטילה. [שם עמ׳ תיז].

נט יש שנהגו כשחוזרים מהלוייה ונוטלים את ידיהם, שאינם מנגבים את הידים, כדי שלא יסיחו את דעתם מזכרון המת. אך מצד הדין מותר לנגב הידים, ובפרט בימות החורף. ובשעת הרחיצה בחזרה מהלוויה, נהגו להקפיד שלא ליקח הכלי מיד הרוחץ. [אולם זה אינו מעיקר הדין, שהרי בלאו הכי אין צריך כלי לנטילה זו]. ונהגו להקפיד היכא דאפשר שלא להכנס לבית, ואפילו לביתו, עד שיטול ידיו. ואם אין לו מי שיביא לו מים לחצר, אין צריך להקפיד בזה. [שם עמוד תיז. שארית יוסף א׳ עמוד סב. ילקו״י הל׳ אבלות, תשמ״ט].

ס החוזר מהלוויה אין לו ליטול ידיו מברז השייך לאחרים, מחשש לגזל. [שם עמ׳ תיח].

סא הנוגע בגופו, צריך ליטול ידיו, ואינו מטעם רוח רעה, אלא משום זיעה, ולכן אם אין לו מים, או שיצטרך לבטל מלימודו לחפש אחר מים, די בניקיון במידי דמנקי. [שם עמ׳ תיט].

סב יש אומרים דאף אם עלה מן הרחצה, וגופו נקי, אם נגע בגופו אחר הרחיצה צריך נטילה. ויש אומרים דבאופן כזה אין צריך נטילה. וכן עיקר. [שם עמ׳ תיט. שאר״י ח״א עמ׳ לח].

סג הנוגע ברגליו צריך לרחוץ ידיו משום נקיות. ונכון שיטול ידיו שלש פעמים לסירוגין. ואפילו היו רגליו רחוצות ונקיות, ראוי להחמיר שיטול ידיו לאחר מכן. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד תכ].

סד יש אומרים שהנוגע בגוי, צריך נטילת ידים. ואפילו אם הושיט ידו לגוי, צריך אחר כך שיטול את ידיו. אך לא נהגו להחמיר בזה כלל, ובודאי שאין להחמיר בזה בפרהסיא. [שאר״י חלק א׳ עמוד סה. וחלק ג׳ עמוד תמג. ילקו״י על השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמוד תכג].

סה הנוגע בליחת האף או האוזן, יש אומרים שאין צריך נטילה, ויש חולקים. ולכן אם הוא באמצע הלימוד יקנח במידי דמנקי. ועל כל פנים לכתחלה יש ליזהר בזה, ובפרט באמצע התפלה והלימוד, וכמו שכתב המהרח״ו: הזהירני מאד מורי ז״ל שלא להכניס האצבע בתוך האוזנים כדי לנקות הזוהמא שבהם בתוך התפלה כלל, מהתחלת הברכות עד גמר עלינו לשבח, ואם עשה כן צריך נטילת ידים. [ילקו״י שם עמ׳ תכג, שאר״י ח״א עמ׳ סה].

סו תלמידים קטנים שנוגעים באמצע הלימוד ברגליהם, או חוככים בראשם מתחת לכיפה, אין להצריכם ליטול ידיהם בכל פעם משום ביטול תורה. ולכתחלה נכון שהמלמד יאמר להם לשפשף את ידיהם במידי דמנקי, כשהדבר לא יגרום לביטול תורה. ולכתחלה חובה קדושה על המלמדים להזהיר את התלמידים הקטנים על נקיות ידיהם, שלא ליגע במקומות שצריכים נטילה. וכן ישגיחו על התלמידים שהולכים במכנסים קצרות, לחנכם ולהזהירם לבל יגעו ברגליהם בעת שלומדים תורה ובעת התפלה, כדי שיתפללו וילמדו בטהרה ובנקיות. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמוד תכה].

סז אם נגע בידו אחת בדבר המצריך נטילת ידים, אין צריך ליטול אלא אותה יד בלבד. [וכן הדין אם הכניס ידו אחת לבית הכסא, וראה להלן סעיף ק׳]. והמחמיר ליטול ב׳ ידיו תבא עליו ברכה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד תכו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סו].

סח צריך להזהר שלא לגעת בשוק או בירך, ובמקומות המכוסים שבגופו, וכן שלא לחכך בשער ראשו, באמצע התפלה או לימוד התורה, או באמצע הסעודה, לפי שיש שם מלמולי זיעה. אבל הנוגע במקומות המגולים בשערות ראשו ובגופו, אין להקפיד. [ילקו״י שם עמו׳ תכו. שאר״י ח״א עמוד סו].

סט המניח תפילין לכתחלה יזהר שלא לגעת בידו מהפרק ולמעלה, אך רבים נהגו להקל בזה, ואינם נוטלים ידיהם לאחר הנחת התפילין, אף שנגעו בזרוע למעלה. ויש להם על מה שיסמוכו, שיש אומרים שהזרוע ביד שמאל נחשב כמקומות המגולים. ומכל מקום המחמיר ליטול ידיו תבא עליו ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תכו].

ע הרגילים לילך בשרוולים קצרים, מותר להם לגעת בזרועותיהם במקום הגלוי, דלא הוי בכלל מקומות המכוסים שבגופו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תכט. שארית יוסף עמוד סז].

עא הנותן דם לבדיקה ולא נגע בזרועותיו, וכן מי שתרם דם, אין צריך נטילת ידים. [שם].

עב הנוגע בכינה צריך ליטול ידיו. ולאו דוקא אם הרגה. [שם עמוד תל. שאר״י ח״א עמוד סג].

עג הנוגע בבעלי חיים טמאים, כמו חתול או כלב, יש אומרים שאין צריך ליטול את ידיו, וטוב להחמיר ליטול ידיו היכא דאפשר. והוא הדין בנוגע בבעלי חיים טהורים, שטוב להחמיר להצריך נטילת ידים, דמן הסתם בעלי חיים מטונפים הם. אך אם הם נקיים אין צריך נטילת ידים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תל. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סה].

עד הנוגע באחד שצריך ליטול את ידיו לפי המבואר לעיל, וכגון שנגע במי שיצא מבית הכסא ועדיין לא נטל את ידיו, או שנגע במי שנגע בגופו, או במת, וכל כיו״ב, אין צריך שיטול את ידיו, אבל אם יש מים תחת ידו ובנקל יכול להחמיר, תע״ב. [אולם אם נגע בידיו של מי שניעור משנתו ועדיין לא נטל את ידיו, גם אם נגע בידיו כשהם יבשות, צריך ליטול ידיו, שרוח רעה של בוקר חזקה יותר מרוח רעה של היוצא מבית הכסא]. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תלא].

עה מי שלא היו לו מים לנטילת ידים שחרית, והוצרך לנקות ידיו במידי דמנקי, דעת מרן השלחן ערוך שיברך על נקיות ידים, ויועיל לו לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן. ודעת הגר״א שיברך על נט״י. ויש אומרים שלא יברך כלל. שהרי אינו יכול לברך בלשון על נטילת ידים, ונוסח על נקיות ידים אינו מוזכר בחז״ל. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תלא. שאר״י ח״א עמ׳ סח].

עו טוב לרחוץ את הפה בבוקר, מפני הרירים שבתוך הפה, והרי צריך להזכיר את שם ה׳ בברכותיו בקדושה ובטהרה. ואם אין המים נקיים וזכים, אין רחיצת הפה מעכבת מלברך. וכן נכון לרחוץ פניו בכל בוקר. [שארית יוסף ח״א עמוד סא, ילקו״י הלכות השכמת הבוקר סי׳ ד׳ הערה עו]. ויזהר שלא ליגע בעיניו קודם הנטילה, אלא אם כן יש לו חולי בעיניו ואינו יכול בלא שישפשף את עיניו מיד בקומו משינתו, שאז יוכל לסמוך על האומרים שהרוח רעה בימינו נחלשה. ומכל מקום שומר נפשו ירחק מזה. [יביע אומר ח״ה דף ה׳ טור ב].

עז הנוגע בכלי המיוחד שהקטנים עושים בו את צרכיהם, אם הוא נקי אין צריך נט״י.

דיני נטילת ידים ליוצא מבית הכסא

עח היוצא מבית הכסא צריך ליטול ידיו, ומעיקר הדין די בנטילה מהברז פעם אחת, ומכל מקום מנהגינו לכתחלה ליטול ג׳ פעמים. ואין צריך כלי לנטילה זו. והמחמיר ליטול ידיו בכלי, תבוא עליו ברכה. [וראה לקמן סימן ו׳ סעיף ב׳]. [שארית יוסף חלק א׳ עמו׳ לב. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמו׳ תלד].

עט הנכנס לבית כסא ליטול משם חפץ בלבד, צריך ליטול ידיו. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד לג. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תלו].

פ היוצא מבית הכסא לאחר שהתפנה, ושמע קדיש או קדושה קודם שנטל ידיו, ישפשף מהר את ידיו בבגדיו לנקותם היטב, ויענה אמן, וקדושה. [שאר״י א׳ עמ׳ לג, ילקו״י שם עמ׳ תלח].

פא היוצא מבית הכסא מותר לו לנגוע באזניו או בעיניו קודם שיטול ידיו. ואפילו בהיותו בבית הכסא מותר, שלא החמירו בזה אלא קודם נטילת ידים שחרית, שאז רוח רעה חמורה ביותר. [ובלאו הכי גם קודם נטילת ידים שחרית אנו מקילין להריח טבק, אף שנוגע בחוטמו קודם הנטילה, וכל שכן ברוח רעה של בית הכסא]. ומכל מקום אם יחמיר על עצמו בדברים אלו, תבא עליו ברכה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תלח].

פב הנוטל ידיו אחר שעושה צרכיו, מותר ליהנות ממים אלה, כגון לשטוף בהם את הרצפה, או להשקות בהם את הגינה, וכדומה, ואין דין מים אלה כמי נטילת ידים שחרית. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תלט].

פג חדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ויש שם ברז קבוע עם קערת רחצה, מותר לכתחלה לעשות שם נטילת ידים, בין נטילה של שחרית, בין נטילה לסעודה, כי אפילו בבית המרחץ של רבים שהוא מזוהם עד שהשוו אותו חז״ל לדין בית הכסא, לענין שאסור לברך שם ולהרהר בו בדברי תורה, אף על פי כן מוכח בתלמוד ובפוסקים, שאין רוח רעה שורה שם, כל שכן אמבטיה של יחיד. וקל וחומר לאמבטיות שלנו שהן נקיות מאד תמיד. ומה גם שאין חדר האמבטיה מיוחד אך ורק לרחיצה, אלא משתמשים בו כמה תשמישים אחרים, ומניחים שם דברים למשמרת כאשר תאוה נפשם, לפיכך אין עליו תורת בית מרחץ, ומותר ליטול ידים בתוכו. וכן הסכימו רוב אחרוני זמנינו. ומכל מקום לא יברך שם ברכת על נטילת ידים, אלא יצא לחוץ ואז יברך. והמחמיר ליטול ידיו תמיד במטבח וכדומה, תבוא עליו ברכה. [יביע אומר חלק ג׳ סימן ב׳, וחלק ז׳ או״ח סי׳ כז אות ב׳, ויחוה דעת חלק ג׳ עמוד ח׳, ושאריית יוסף חלק א׳ עמוד לא, וילקו״י על השכמת הבוקר עמוד תלט].

פד בית כסא שיש שם ברז לנטילה, אף על פי שקבוע שם סילון מים השוטפים בזרם אדיר ומנקים את האסלה היטב, מכל מקום אין להתיר לכתחלה ליטול שם ידים לסעודה ולנטילת ידים שחרית, אלא אם כן בשעת הדחק שאין לו מקום אחר לנטילת ידים. ואף על פי שיש מהאחרונים שכתבו להקל בזה, אולם למעשה יש להחמיר בדבר, ורק בשעת הדחק כדאים הם האחרונים המקילים בזה לסמוך עליהם להקל כשאין מקום אחר לנטילה. [שאריית יוסף ח״א עמוד לב. ילקו״י על השכמת הבוקר עמוד תמא].

פה אם עשה מחיצה של נסרים בגובה שמונים ס״מ, ורוחב ארבעה בין בית הכסא לברז הנתון שם, מותר ליטול שם ידים אף לסעודה, ואפילו לכתחלה. אך לענין אמירת דברים שבקדושה באותו חדר, טוב להחמיר בזה אפילו שעשה שם מחיצה כנז׳. ורק לענין נטילה יש להקל. ואם עשה צורת הפתח בין מושב בית הכסא לכיור, לכתחלה אין להקל ליטול שם ידיו, ורק במקום צורך והיכא דאי אפשר על ידי מחיצה, ואין לו היכן ליטול ידיו זולת בבית הכסא, שאז יש לסמוך להקל ליטול ידיו על ידי עשיית צורת הפתח. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמב].

פו בית כסא שברכבת, וכן בית כסא שבמטוס, כיום דינם ככל בית כסא, וכיון שאין אפשרות ליטול ידיו מחוץ לבית הכסא, יכסה את מושב בית הכסא ויטול ידיו, ולאחר שיגיע למחוז חפצו טוב הדבר שיחזור ויטול ידיו שנית. [שם עמוד תמג].

פז מים מגולים שעבר עליהם הלילה כשרים לנטילת ידים. ומים שהיו בתוך כלי ושהו בבית הכסא, והיו מגולים, נכון להחמיר היכא דאפשר שלא לשתות מהם, וגם שלא ליטול ידיו מהם. ואם היו מכוסים, נכון להחמיר בזה לכתחלה בלא צורך. אך אם יש לו צורך במים אלה, יש להקל. [ובפרט בבתי הכסא של זמנינו, שיש להקל בהם יותר]. ומים מגולים שהיו בשכונת המת, יש אומרים שאסור ליטול בהם ידיו נטילת ידים של שחרית. ועל כל פנים אם נטל בהם ידיו נטילת ידים שחרית עלתה לו הנטילה, שאין האיסור אלא משום סכנה, וזהו דוקא בשתיה. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד לא, וילקו״י על השכמת הבוקר, תשס״ד, עמוד תמה. ושם בעמוד תמז, שמותר לשרות בשר קודם המליחה בחדר האמבטיא].

פח גם היוצא מבית כסא המיוחד רק להטלת מי רגלים, צריך ליטול ידיו, וכן היוצא מבית כסא הקבוע במטוס צריך ליטול ידיו, אף שלא עשה שם את צרכיו, מאחר והוא מקום של טינוף, והלכלוך שוהה בו איזה זמן. [שו״ת ולאשר אמר סי׳ ג׳. שאר״י ח״א עמו׳ נט. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

פט כבר נתבאר שחדר אמבטיה שאין שם בית כסא, מעיקר הדין מותר ליטול שם ידיו שחרית, או לסעודה. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד לה. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

צ מותר לכתחלה להכניס אוכלים ומשקים לחדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ולהצניעם שם. [שאריית יוסף חלק א׳ עמוד לו. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

צא מותר לעבור דרך חדר אמבטיה שיש בה גם בית כסא, עם אוכלים, למרפסת שהמקרר שם, מאחר שחדר האמבטיה משמש גם למעבר למרפסת שיש שם מקרר, ואינו מקום מיוחד רק למרחץ ולבית הכסא, ולכן יש להקל לעת הצורך. [ילקו״י שם עמוד תנ].

צב הרוצה לשתות מים לצמאו בבית המרחץ, אינו רשאי להרהר הברכה ולשתות בחדר הפנימי. ואף בחדר האמצעי שמקצת בני אדם לבושים ומקצתם אינם לבושים, שמותר להרהר שם בד״ת, אינו יכול לשתות מים על ידי הרהור הברכה, אלא ימתין עד שילבש בגדיו ויצא לחוץ ויברך וישתה. ויש מקילין שקודם שיכנס למרחץ יברך שהכל על סוכר ויאכל מעט, ויכוין לפטור בברכתו מה שישתה בפנים. והסומך על זה לא הפסיד. [ילקו״י מהדורת תשמ״ה, עמוד יט, שאר״י ח״א עמ׳ לו. ילקו״י מהדורת תשס״ד עמוד תנא. והובא בהלכה ברורה].

צג הנמצא בחדר הפנימי של בית המרחץ שהרוב עומדים שם ערומים ומתרחצים במים חמים, אסור לו לדבר דברי תורה, ואפילו בהרהור אסור. ואף על פי שאין שם אדם, מפני הזוהמא שמצויה שם. ולכן דין בית המרחץ כדין בית הכסא. אבל דברי חול מותר לומר בבית המרחץ אפילו בלשון הקודש. [ילקו״י השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, סי׳ ד׳ הע׳ צג, עמו׳ תנב].

צד הנמצא בתוך החדר הפנימי של בית המרחץ, אינו רשאי לומר ״שלום״ לחבירו, מפני ששמו של הקב״ה שלום, שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום. ומכל מקום מותר לקרוא לחבירו ששמו שלום, בבית המרחץ, ואין צריך להחמיר לקוראו בכינוי. וכן מותר לקרוא לחבירו ששמו עובדיה, או עזריה, כשנמצא בתוך החדר הפנימי שבבית המרחץ. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד תנג. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לו].

צה במקום הצורך מותר להרהר בצרכי מצוה, כגון בעניני צדקה, כשנמצא בתוך החדר הפנימי של בית המרחץ, אף על פי שאסור להרהר שם בדברי תורה. [ילקו״י שם עמוד תנה].

צו הנכנס לחדר מקוה האר״י ז״ל בצפת, שלעולם המים שם צוננים, [שהמים מתחלפים על ידי מי המעיין], מותר לו לקרוא שם תהלים ולברך שם ברכות, אם אין שם באותה שעה בני אדם עירומים, וכן האומר עצמו מלובש בבגדים, שמאחר והמים שבמקוה לעולם הם צוננים, אין דין המקוה כדין בית מרחץ שאסרו לומר שם דברים שבקדושה. וכן הדין בכל מעיין של מים צוננין. [ואם יש שם בני אדם עירומים יהפוך פניו לצד אחר ויברך]. והיוצא ממקוה האר״י ולא טבל שם, אין צריך ליטול ידיו בצאתו. ואם טבל שם, מסתמא נגע בגופו במקומות המכוסים, וכשיצא משם יטול ידיו כדין הנוגע בגופו. אבל בשאר המקוואות של מים חמים אסור לברך או לקרוא שם תהלים, אפילו אם אין שם בני אדם ערומים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנה].

צז הנכנס להתרחץ באמבטיה או בבית המרחץ, כשיוצא צריך שיטול ידיו, אך אינו צריך ליטול ידיו ג׳ פעמים, כדין היוצא מבית הכסא, אלא די לו בנטילה פעם אחת. ואפילו מן הברז בלא כלי, שאינו אלא מפני נדנוד רוח רעה. והוא הדין במי שנכנס לטבול במקוה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנז. שאר״י ח״א עמוד לז].

צח הנכנס לבית המרחץ או למקוה ליטול משם חפץ, או לצורך אחר כל שהוא, ולא התרחץ שם, מן הדין אינו צריך נטילת ידים, והמחמיר תבוא עליו ברכה. אבל הנכנס לאמבטיה [שאין שם בית כסא] ליטול משם חפץ, אין צריך ליטול ידיו אפילו ממדת חסידות. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תנז. שאר״י ח״א עמוד לז].

צט מי שהכניס ידו אחת לבית הכסא יטול אותה יד, ואין צריך ליטול ב׳ ידיו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תנט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סו].

ק היוצא מבית המרחץ לאחר שהתרחץ שם, או שנטל צפרניו, ושמע קדיש או קדושה, יענה עם הצבור אפילו קודם הנטילה, מפני שאין רוח רעה שורה כל כך על ידיו, אלא נדנוד רוח רעה, וגם היא מצוה עוברת. וכן יענה אמן אחר ברכת חבירו. וכבר נתבאר לעיל שאפילו קודם נטילת ידים של שחרית, או אחר שהתפנה לצרכיו, אם שמע קדיש או קדושה עונה. וישפשף ידיו בבגדיו לנקותם. [שם עמוד תנט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לז].

סימן ה – כוונת הברכות

א יכוין בברכות פירוש המלות, וכשיזכיר שם ה׳ יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין בכתיבתו ביו״ד ה״א שהיה הוה ויהיה, ובהזכירו אלוקים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם. ובהזכירו אלהינו יכוין שהוא אלוה שלנו שהוא תקיף ובעל היכולת. ויש אומרים שכל זה אינו אלא בהזכרת שם ה׳ שבברכות, אבל בשאר הזכרות שם ה׳ שבפסוקים וכדו׳ אין צריך לכוין כנז׳. ויש חולקים ואומרים דבכל הזכרת שם ה׳ צריך לכוין כנז׳. ולכתחלה נכון לכוין כנז׳ בכל הזכרת שם ה׳. ובפרט יש לכוין כן בברכת אבות שבשמונה עשרה, ובהזכרת שם ה׳ שבפסוק שמע ישראל. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנט. שאר״י חלק א׳ עמוד לז].

ב יש אומרים שצריך לכוין את הכוונה הנ״ל בהזכרת שם ה׳ שבברכה, בעת שמזכיר את שם ה׳. ויש אומרים שמועיל לכוין גם קודם אמירת שם ה׳, או אחר אמירת שם ה׳, קודם שימשיך בתיבה שלאחריה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד תסד].

ג יש מי שאומר שיכול אדם להתנות בכל בוקר, שבכל פעם שיזכיר במשך היום שם ה׳, יהיה על פי הכוונה הנ״ל. ולכתחלה ראוי לכל אחד להתאמץ ולכוין בשמות הקודש בעת שמברך, ומתפלל, ובכל פעם שיזכיר שם ה׳ יכוין, ובפרט בקריאת שמע שחיובה מן התורה. ומכל מקום כיון שענין הכוונה

לא נזכר בגמרא, אפשר שיש לסמוך על התנאי הנז׳, להתנות כן בתחלת היום על כל היום, שכל פעם שמזכיר שם ה׳ הוא מתכוין שהוא אדון הכל, היה הוה ויהיה. ובמשך היום יכוין בכל פעם רק כוונה כללית, שזהו שמו של רבון העולמים. ומכל מקום בקריאת שמע, ובברכה ראשונה של שמונה עשרה יכוין כפי הדין. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד תסא, ושאר״י ח״א עמוד עא].

ד יש להזהר בכל הברכות לאומרם בנחת שלא יבלע אותיות, ולברך בשמחה. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תסט].

ה צריך להקפיד בהזכרת שם ה׳ לומר אות ד״ת בחולם, ולא כהטועים לומר הדל״ת בשו״א, והופכים שם שמים למשמעות אחרת, כמו ואדניהם כסף. [ילקו״י שם עמוד תע].

ו מנהג הספרדים לבטא אות נ׳ של שם ה׳ בקמ״ץ רחב, הדומה לניקוד פת״ח, והדייקנים מבדילים קצת ביניהם, כי הקמ״ץ היא תנועה גדולה וכבדה, והפת״ח היא תנועה קטנה. ואף שההבדל ביניהם הוא מועט, מכל מקום המדקדקים יכולים להבחין בהבדל שיש ביניהם. [שבניקוד קמ״ץ קומצים את הפה, ובניקוד פת״ח פותחים הפה]. וחדשים מקרוב באו אשר חונכו בישיבות הקדושות של אחינו האשכנזים, ומשנים ניקוד נ׳ של שם ה׳, לקמ״ץ חטוף השוה לניקוד חול״ם, כהברת האשכנזים, ובאמת שמבואר בדברי הפוסקים שהמבטא שלנו הוא הוא הנכון, ולכן כל המשנה ידו על התחתונה, ואשר לא טוב עשה בעמיו, ומזלזל במנהג רבותינו, ועובר משום אל תטוש תורת אמך. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תע. ילקו״י הלכות תפלה, תשס״ד סי׳ קא. וכן מוכח מהרי״ף והתוס׳ ברכות טו: ומהרמב״ם במורה נבוכים פרק סג, ומפיוטי רבי אליעזר הקליר, ומרבינו בחיי (ר״פ וירא), ועוד].

ז יש נוהגים לומר ״לשם יחוד״ לפני כל מצוה שעושים, או קודם לימודם. ואף על פי שהגאון הנודע ביהודה פקפק בזה, מכל מקום אם הדבר מועיל לו לכוין לשם מצוה, נכון שיאמר נוסח לשם יחוד לפני כל מצוה שמקיים. וכל אדם ינהג כפי מה שהוא מכיר את עצמו, שאם מתעורר לכוין במצוה על ידי הברכה, די בזה ואין צריך שיאמר לשם יחוד, אבל אם אמירת לשם יחוד גורמת לו לכוין יותר בעשיית המצוה, ראוי ונכון שיאמר לשם יחוד לפני כל מצוה ומצוה שעושה. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תעה].

ח אמרו חז״ל: ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. וכתבו הפוסקים והמקובלים, שאף ההוגה שם ה׳ במילוי אותיותיו, דהיינו שאומר כל אות בפני עצמה, הרי הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו. ולכן בנוסח ה״לשם יחוד״ שאומרים לפני כל מצוה או תפלה, צריך לומר, ליחדא שם יו״ד ק״י בוא״ו ק״י. ולא להזכיר ח״ו שם הוי״ה. ואמנם כל זה לענין שם הוי״ה, אבל לענין שם אדנו״ת, וכן לענין שם אהי״ה, יש להקל לאומרו באותיותיו. ואף לענין שם הוי״ה נראה שאם אינו מתכוין לשם הוי״ה, יש להקל. ולכן מותר לומר בתפלת שחרית אביי הוה מסדר המערכה, בלא הפסק בין תיבת אביי להוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי״ה. ומכל מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תער].

סימן ו – דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה

א אחר עשיית צרכיו, גדולים או קטנים, צריך ליטול ידיו ולברך אשר יצר וכו׳. ויתבונן בחכמה הנפלאה של הקדוש ברוך הוא שבה נעשה האדם על כל מערכותיו הגופניות, המורכבות מתאים רבים, וכל תא פועל באופן מדוייק, ויש תאים רבים המגינים על הגוף מאלפי חיידקים הנכנסים לגוף בכל רגע, ועל כל זה יש להודות להקדוש ברוך הוא בשמחה על הטובה הזו. ומודה על מערכת העיכול שבגופו, שהיא המצילתו מכל מיני חולאים וגורמת לו שיחיה. ומזכירים בברכה זו לפני כסא כבודך, להוציא מדעת הכופרים האומרים שהקדוש ברוך הוא לא משגיח על העולם השפל. ומפליא לעשות, במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי, וזאת בזכות שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמו׳ תפא].

ב כבר נתבאר לעיל שאין צריך כלי לנטילה זו, אלא יוכל ליטול מהברז. ומכל מקום יטול ג׳ פעמים. והמחמיר ליטול מכלי, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תפב].

ג גם הנשים חייבות בברכת אשר יצר שנתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה. וכן יש לחנך את הקטנים שיטלו ידיהם אחר שעשו צרכיהם, ויברכו ברכת אשר יצר. ועל הנשים ללמוד ברכה זו בעל פה, כי היא צריכה מאד, ונעשה בה תיקון גדול, וכל אדם צריך להבין את פירוש הפשטי של נוסח הברכה, שידע מה הוא אומר. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תפה, שארית יוסף ח״א עמוד עד].

ד העושה צרכיו, בין גדולים בין קטנים, ושכח לברך מיד ברכת ״אשר יצר״, אם נזכר תוך שיעור פרסה [דהיינו שבעים ושתים דקות], יברך אשר יצר, ואם לאו לא יברך. והשומע ברכת אשר יצר מחבירו המברך לאחר שיעור פרסה, לא יענה אחריו, מספק אמן יתומה. ואם נתעורר שוב לנקביו בתוך השיעור הנ״ל לא יברך ״אשר יצר״ עד לאחר שיסך רגליו. [ילקו״י שאר״י ח״א עמוד עד. ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד עמוד תפו. וראה בהערה באורך בענין הכלל אילו היה מרן

רואה דברי הראשונים שנעלמו ממנו היה חוזר בו. שמקור כלל ה מדברי המהרי״ק והרמ״א בחו״מ סי׳ כה. ועוד ראה שם בענין מנהגינו שעושים יחוד רק אחר החתונה, ולא אחר החופה מיד].

ה מי שהוצרך לנקביו ואם יברך אשר יצר יפסיד תפלה בצבור, ואם יניח את הברכה לאחר התפלה, יש לחוש שמא ישכח מלברך, יברך עכשיו אשר יצר, ואחר כך יזדרז להתפלל עם הצבור, ואם יצטרך, ידלג כמה מהמזמורים, [ראה להלן סימן נט], כדי שיוכל להספיק להתפלל בצבור. אך אם נותן סימן ולא ישכח מלברך אחר התפלה, וגם לא יעברו ע״ב דקות, עדיף שיניח את ברכת אשר יצר לאחר התפלה, ויתפלל כסדר בלא דילוגים. וכן מי שענה בתפלת ערבית ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, והוצרך לנקביו, יניח ברכת אשר יצר לאחר ערבית. ורק אם יש חשש שישכח מלברך, יברך קודם שיתחיל ברכת אשר בדברו. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תקב].

ו בברכת אשר יצר יש הנוהגים לומר ״אֲי אפשר״ א׳ בצירי, [או סגו״ל], ויש הנוהגים לומר אִי אפשר, הא׳ בניקוד חיריק, ואין הכרע בדבר, ומי שאומר בניקוד חיריק יש לו על מה לסמוך, וכן מי שאומר בניקוד צירי יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י שם עמוד תקג].

ז מנהגינו לומר ״אפילו שעה אחת״. והטעם לזה, שגבול יש לאדם שיכולים נקביו ליסתם ולא ימות, וכיון שעבר אותו גבול אי אפשר להתקיים יותר אפילו שעה אחת. ועוד, שהרי יש איברים שאם נפתחים או נסתמים אי אפשר להתקיים שעה אחת. ואין לשנות מן המנהג. [ויש אומרים שעה אחת א׳ בניקוד סגול, ויש אומרים בניקוד פת״ח]. [שם תקד].

ח מנהגינו לחתום ״רופא כל בשר ומפליא לעשות״, וכן הוא הגירסא בגמרא ובהרי״ף והרמב״ם. ויש גורסים: ״רופא חולי כל בשר״, אך אין לשנות מהמנהג. [שאר״י ח״א עמ׳ עו. ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תקה].

ט מי שטעה ולא סיים בברכת אשר יצר ״ומפליא לעשות״ אינו חוזר לברך, דספק ברכות להקל. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תקה].

י ראוי ונכון שלא ינגב את ידיו בעת שמברך אשר יצר, שאין להתעסק בשום עסק באמצע ברכה שאדם מברך. ובפרט במי שיודע שיכוין יותר אם יברך אחר הניגוב, שיש לו להמתין מלברך עד אחר שינגב ידיו. ויש מי שאומר דמאחר והניגוב שייך לברכת אשר יצר, אין קפידא לנגב באמצע הברכה. ומיהו המקילים לנגב הידים באמצע הברכה יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמ׳ תקז].

יא מי שהוצרך לנקביו, ואחר שהתפנה בירך ברכת אשר יצר, ואחר כך חבירו הוצרך לנקביו ומבקש שיחזור לברך ברכת אשר יצר כדי להוציאו ידי חובה, אף דקיימא לן אף על פי שיצא מוציא, מכל מקום בברכות השבח אין אומרים כלל זה, אחר שאין חיוב זה כמו לולב. [מאירי ר״ה כט. ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תקט].

יב מי ששכח לברך אשר יצר קודם התפלה, יש אומרים שאינו יכול לברך אחר התפלה, שכבר יצא ידי חובת הברכה בברכת רפאנו. והעיקר לדינא שלא יצא ידי חובה, ויברך אחר התפלה, והוא שלא יעבור זמן שיעור מהלך פרסה, שהוא שבעים ושתים דקות. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקיא].

יג הקם בבוקר ומרגיש שצריך מאד לנקביו, אין לו להחמיר על עצמו ולשהות עד שיטול ידיו, אלא יפנה קודם שיטול ידיו, כדי שלא יעבור על איסור בל תשקצו. אך יזהר שלא יגע באבריו [מה שאינו הכרחי] עד שיטול ידיו. ואם אינו צריך כל כך לנקביו, [ואינו בגדר של בל תשקצו], אם ירצה להחמיר על עצמו וליטול ידיו קודם שהולך לשירותים, תבא עליו ברכה, ורשאי להחמיר בזה. אבל מעיקר הדין מותר לו לילך לבית הכסא לעשיית צרכיו, ורק אחר כך ליטול ידיו שחרית. וכבר נתבאר לעיל בסימן ד׳, שמעיקר הדין מותר גם ללבוש את הבגדים קודם הנטילה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תקיג].

יד כבר נתבאר לעיל [סימן ד׳] שמי שניעור בלילה לעשות צרכיו ודעתו לחזור מיד ולישון, אם חוזר לישן באופן שיש לחוש שיעבור זמן כדי שיוכל לברך אשר יצר [שיעור מהלך פרסה], יטול ידיו כדי לברך אשר יצר, ואם המים רחוקים ויש לו טורח גדול לילך ליטול ידיו, [וגם חושש שעל ידי שיטול ידיו לא יוכל לחזור לישן, והדבר יגרום לו עייפות במשך היום וכו׳], בשעת הדחק כזו יוכל לנקות ידיו במידי דמנקי, כדי לברך אשר יצר. [שם עמוד תקיג].

טו הנפנה לצרכיו ויצא מבית הכסא, וקודם שנטל ידיו שמע קדיש או קדושה, ישפשף ידיו במידי דמנקי, או בבגדו, ויענה אמן וקדושה עם הצבור. וכן היוצא מבית הכסא וטרם שנטל ידיו ראה ברקים או שמע רעמים, יברך הגם שעדיין לא נטל ידיו. וישפשף ידיו במידי דמנקי. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקיד].

טז מברכים בשחר כל ברכות השחר אף שלא נתחייב בהם, וכגון מי שהיה ניעור כל הלילה, מברך כל ברכות השחר, חוץ מברכת על נטילת ידים. [אך נוטל ידיו בלי ברכה]. [שם].

יז ברכת ״אלהי נשמה״ באה להודות להשי״ת על בריאת הנשמה, ועל נתינתה וחזרתה לתוך הגוף. ובאה להזכיר לאדם את שבועתו אשר נשבע להקדוש ברוך הוא בירחי קדם, לשמור את נשמתו בטהרתה, ולא להכתימה בחטאים. ומעיקר הדין אין צריך להסמיך ברכה זו לברכת אשר יצר, מפני שאין ברכת אלהי נשמה נחשבת לברכה הסמוכה לחבירתה. ומה שאינה פותחת בברוך היינו משום שהיא ברכת ההודאה, וברכות ההודאות אינן

פותחות בברוך אפילו אינן סמוכות לברכות אחרות. ומכל מקום טוב ונכון לסמוך ברכת אלהי נשמה לברכת אשר יצר, לחוש לדעת הפוסקים שסוברים כן. [אך אין למחות במי שעושה כדעת מרן השלחן ערוך ואינו מסמיך ברכת אשר יצר לברכה זו]. [שאר״י ח״א עמ׳ פא. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקטו].

יח יש נוהגים שאחר שבירך אחד ברכות השחר וענו אחריו אמן, חוזר אחד מהעונים אמן ומברך ועונים אחריו אמן, וכסדר הזה עושים כל אותם שענו אמן תחלה, ואין לערער עליהם ולומר שכבר יצאו ידי חובת הברכות בעניית אמן, מפני שהמברך אינו מכוין להוציאם י״ח. ואפילו אם היה מכוין להוציאם, הם מכוונים שלא לצאת בברכתו. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד מט. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקטז].

סימן ז׳ – לברך אשר יצר כל היום אחר הטלת מים

א כל היום כשעושה צרכיו בין קטנים בין גדולים מברך אשר יצר, אבל לא מברך על נטילת ידים.

ב אין שיעור להטלת מימיו, שאפילו על טיפה אחת חייב לברך אשר יצר, שאם יסתם הנקב מלהוציא הטפה ההיא היה קשה לו, וחייב להודות על זה. [הרא״ש, ש״ע סי׳ ז׳ ס״ד]. ואמנם מי שרוצה לבדוק עצמו להוציא שתן מספק רחוק שמא יצטרך באמצע תפלתו, יש מי שאומר שאינו מברך אשר יצר על טיפה אחת, ורק מי שמכוין באמת להוציא שתן, שפיר יש לברך, אף שמצד הטבע לא היה רוצה כלל להטיל מימיו. ולדינא בכל אופן כל שיצא ממנו טיפת מי רגלים צריך לברך אשר יצר. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תקיח].

ג הסובל מעצירות ועל פי הוראת רופא צריך לשתות סם המשלשל, צריך לברך אשר יצר אחר כל פעם שיוצא לשירותים. וכן השותה סם הנקרא ״פוזיד״ להטלת מי רגלים פעמים רבות ביום, [למנוע בצקת מן הרגלים], צריך גם כן לברך אחר כל פעם. אולם חולה ששתה סם המשלשל, ויש לו שלשול חזק ביותר, בתכיפות יתרה בזה אחר זה, לא יברך אלא פעם אחת באחרונה, שכל זמן שלא הסיח דעתו מלהתפנות לא יברך, כי עדיין לא גמר עשיית צרכיו, שמיד הוא צריך להתפנות פעם אחרת. ואמנם פעמים כשאדם מצטנן, גם אחר הטלת מים יש לו הרגשה שבמהרה יצטרך לשירותים שוב, אין זו חשובה הרגשה, כי רק מחמת ההצטננות נגרם לו דלקת בדרכי השתן, ולכן הוא מרגיש כן, הילכך צריך לברך בכל פעם ופעם. [שאר״י ח״א עמ׳ עט. ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תקיט. שוב יצא לאור יביע אומר ח״ט, וכן העלה שם סימן ב׳].

ד השותה משקאות חריפים והדבר גורם לו שיצטרך להתפנות לעתים קרובות, מברך אשר יצר אחר כל פעם. [ילקו״י עמוד תקכ].

ה חולה המטיל מים פעמים רבות ובכאב גדול [שיש לו חולי האבן בכליות], אף אם מטיל טיפת מים יברך אשר יצר. [שו״ת האלף לך שלמה סי׳ ב׳, שלחן גבוה סי׳ ז׳ אות ג׳, באר משה ח״ד סי׳ ה. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקכ].

ו אף מי שנתן קצת מי רגלים לבדיקה, ולא היה צריך להטיל מימיו, צריך לברך אשר יצר. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקכ].

ז מי שמשתין דם, יש אומרים דמאחר שאין זה סימן טוב, אין לו לברך אשר יצר. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תקכא].

ח המטיל מים באמצעות כלי הקטטר, שדרכו נוטפים מי רגליו לתוך שקית או כלי זכוכית, צריך לברך ברכת אשר יצר, כל פעם שמרגיש שגמר להטיל מימיו. ואם אינו מרגיש, יברך בכל פעם שרואה שנפסקת הנטיפה בכלי הזכוכית. וצריך שבגדיו העליונים יהיו נקיים, ולא יהיה שם ריח רע. [ילקו״י הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תקכב. שאר״י ח״א עמ׳ פ׳].

ט מי שאכל פרי שיעור כזית שנתחייב לברך ברכה אחרונה ״בורא נפשות רבות״, או שתה רביעית מים, ובטרם שבירך הוצרך להטיל מימיו ונתחייב בברכת אשר יצר, יקדים לברך ברכת אשר יצר, ואחר כך יברך בורא נפשות. ואפילו אם הטיל מימיו ושכח לברך אשר יצר מיד, ואכל ושתה שיעור שנתחייב בברכה אחרונה, אף שעשה מעשה באמצע, יברך קודם אשר יצר ואחר כך בורא נפשות. אבל אם אירע כן באמצע סעודתו, יברך ברכת המזון תחלה, ואחר כך יברך ברכת אשר יצר. ומכל מקום אם חושש שמא ישכח לברך ברכת אשר יצר אחר ברכת המזון, יקדים ברכת אשר יצר לברכת המזון. והאוכל עוגה ואחר כך הוצרך לנקביו, יברך מעין שלש תחלה, שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה, ואחר כך יברך אשר יצר. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תקכג, ומה שכתבנו בשאר״י א׳ עמוד עז, הנה בהליכו״ע ח״א עמוד מא הדר ביה, וכתבנו כאן כפי המבואר שם. ושם אם ברכה מעין ג׳ הוי מה״ת].

י הטיל מים ולא בירך אשר יצר, והסיח דעתו מלהטיל עוד מים, ואחר כך נמלך והטיל מים פעם אחרת, דעת הראשונים ומרן השלחן ערוך שמברך אשר יצר ב׳ פעמים. [באופן שעדיין לא עברו שבעים ושתים דקות מזמן שהטיל מים בפעם הראשונה]. אך הרבה אחרונים חלקו על זה, ויש לחוש לדבריהם ולכן אין לברך פעמיים אשר יצר. [ויש מי שכתב שיברך אשר יצר ויתכוין בפירוש לפטור רק את החיוב שנתחייב בפעם הראשונה שהטיל מים, ואינו מתכוין לפטור את חיובו השני, ואחר כך יוכל לברך שוב אשר יצר על מה שנתחייב בשנית. ואמנם אם בירך פעם אחת בלי שיכוין בפירוש כנ״ל, לא יחזור לברך יותר. אך נראה שלא ינהג כפי העצה הנ״ל, דקיימא לן דספק ברכות להקל]. [ילקו״י שם עמוד תקכח. שאר״י ח״א עמוד עח].

יא הטיל מים ושכח לברך אשר יצר, ואחר איזה זמן [פחות משיעור שעה וחומש] הוצרך שוב להטיל מים, יש אומרים שקודם יברך אשר יצר, ואחר כך יטיל מימיו, ויחזור לברך אשר יצר. וי״א דבאופן כזה ילך להטיל שוב את מימיו, ויברך לבסוף ברכה אחת שתפטור את ב׳ החיובים שנתחייב בברכה זו. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תקלה].

יב מי שיצא מבית הכסא ולא היה לו מים לנטילת ידיו, ומנקה ידיו במידי דמנקי, אף על פי כן יברך אשר יצר, באופן שמנקה ידיו היטב שלא נשאר שם לכלוך כלל. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד פא].

יג מי שנסתפק אם בירך ״אשר יצר״ או לא, לא יברך בשם ומלכות, דספק ברכות להקל. אך יכול להרהר הברכה בלבו [אף מתוך הסידור]. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלו].

יד מי שהרהר ברכת אשר יצר בלבו, אף שלכתחלה לא טוב עשה בעמיו, מכל מקום שוב אינו יכול לברך ברכה זו בפיו. ואם יש שם אחר שהוצרך לנקביו ומברך אשר יצר, יבקש ממנו שיכוין עליו להוציאו, וגם הוא יכוין לצאת, ויצא ידי חובה גם לדעת הסוברים [מרן הש״ע] דהרהור לאו כדיבור דמי. [ילקו״י ח״א, מהדורת תשמ״ה, עמוד יג. וילקו״י מהדורת תשס״ד, על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלז].

טו הנמצא באמצע ברכת אשר יצר, לאחר שהתחיל בתיבות אשר יצר, ושמע קדיש או קדושה, פוסק ועונה כמו בקריאת שמע וברכותיה. שדין ברכת אשר יצר כברכות ארוכות שפוסקים בהם לקדיש ולקדושה. ועונה רק חמשה אמנים ראשונים שבקדיש, ויהא שמיה רבה עד יתברך, וקדוש וברוך בלבד. ואם חתם ברוך אתה ה׳, ושמע קדיש או קדושה בטרם סיים רופא כל בשר וכו׳, לא יענה לקדיש ולקדושה. [ילקו״י על השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד תקלח, שאר״י ח״א עמוד פב].

טז אונן שעשה צרכיו אינו מברך ״אשר יצר״, אבל נוטל ידיו. ואף אם המת נקבר תוך שיעור מהלך פרסה מעשיית צרכיו, אין לברך אשר יצר, דספק ברכות להקל. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלח. ילקו״י הל׳ אבלות תשס״ד, דיני אונן].